

A másodlagos szókezdő nazálisok a szamojédban

Ismeretes, hogy BUDENZ 1879-ben a finnugor nyelveket a szókezdő nazálisoknak az egyes rokonyelvekben mutatkozó *n̄*- vagy *n*- képviselője alapján próbálta osztályozni két nagy csoportra: északi és déli ágra (Ueber die Verzweigung der ugrischen Sprachen 12 kk). Másfelől viszont azt is megállapította, hogy a finnugor alapnyelvben, a szétágazás előtt volt egy szókezdő gutturális nazális (*ŋ*-), mely a szamojédban még kimutatható, a többi finnugor nyelvben azonban (déli) *n*-, (északi) *n̄*- hanggá változott. Ebből a szókezdő **ŋ*- hangból válhatott szerinte explozíva is (*g*-, *k*-). Ezt a véleményét — néhány ma már helyt nem álló egyeztetéssel támasztja alá. Másrészt arra is rámutat, hogy az eredeti **ŋ*- hang el is vesztethet (i. m. 67—8).

BUDENZ hipotézisét később MUNKÁCSI BERNÁT próbálta igazolni, s a finnugor *n*-, *n̄*- kezdetű szavakat elsősorban a szamojéd nyelvek vallomása alapján eredetibb **ŋ*- hangból magyarázza (Nyr. XII, 485 kk; NyK. XVI, 142).

A finnugor szókezdő nazálisok történetét a kezdeti próbálkozások után HALÁSZ IGNÁCNAK „Az ugor-szamojéd nyelvrokonság kérdése” című úttörő jelentőségű tanulmánya (NyK. XXIII—XXIV) terelte a helyes irányba. HALÁSZ nem fogadta el BUDENZ és MUNKÁCSI elméletét az *n*-hangokról, hanem bő finnugor-szamojéd etimológiai példaanyag felhasználásával kimutatta, hogy „az uráli alapnyelvnek három szókezdő hangja volt, nevezetesen egy gutturális *n̄*, egy palatális *n̄* és egy dentalis *n*-je” (NyK. XXIV, 448).

HALÁSZT a finnugor-szamojéd **ŋ*- hang rekonstruálására főleg a nyenyec és nganaszan szókezdő *ŋ*- hangok vezették. Ez a hang azonban a többi szamojéd nyelvben, valamint a finnugor nyelvekben nincs meg, de HALÁSZ szerint nyomait itt is, ott is megtalálhatjuk. A szókezdő **ŋ*- hangra vonatkozó példaanyaga alapján megállapítja, hogy az *ŋ*-kezdetű nyenyec és nganaszan szavaknak a finnugor nyelvekben általában magánhangzós szókezdet felel meg. Talál azonban olyan etimológiákat is, melyekben a nyenyec *ŋ*-hangoknak *ngan*. *j*-, szelkup *ø*, fgr. *j*- (m. *j* > *ø*) a megfelelője, s ezeket az eseteket szintén **ŋ*-ből magyarázta.

Egy példában viszont úgy látja, hogy az uráli **ŋ*-ből a finnugor nyelvekben *v* is fejlődhetett (NyK. XXIV, 449—450).

HALÁSZ első megállapítása, amely szerint a szamojéd *ŋ*-nek a finnugor nyelvekben leginkább magánhangzós szókezdet felel meg, helytálló. Az a véleménye azonban, hogy a szamojéd *ŋ*-nel szemben a finnugor nyelvekben, *azzal közvetlenül összefüggő j*- vagy *v*- jelentkezik, amint a később előadandókból kiderül, nem helyes.

Abból, hogy a szamojéd szókezdő *ŋ*-nek a felsoroltakon kívül a finnugor nyelvekben más szókezdő hang (tehát sem *n*-, sem *n̄*-) nem felel meg, azt a fontos és helyes következtetést vonja le HALÁSZ IGNÁC, hogy „... mind

Budenznek, mind Munkácsinak az a nézete, mely szerint az ugor *n*, illet. *n* eredetibb *n̄*-ből keletkezett volna, nagyon is aprioristikus ítélet volt és semmivel sem igazolható, legkevésbé pedig a szamojédsággal megegyező szavakkal“ (i. m. 450).

A HALÁSZ által 1894-ben kimutatott uráli *η*-hang azóta elég mostoha elbánásban részesült. Egészen SAUVAGEOT nyilatkozatáig, részletesebben senki nem foglalkozott vele. Egyesek HALÁSZra hivatkozva számoltak vele, mások kételkedve tekintettek létezésére.

A szókezdő finnugor-uráli **η*-hanggal SZINNYEI is számol finnugor összehasonlító kézikönyveiben (pl. NyH⁴, 29; NyH⁷, 33; Fgr. Sprw. 28; Fgr. Sprw.² 27), s véleményét GOMBOCZ is magáévá tette (NyK. XVII, 125).

PAASONEN már óvatosabban bánik a finnugor **η*-hanggal. Beirágéjében az ennek a bizonyítására felhasznált példák egynémelyikében csak az összamojédra rekonstruálja az **η*-hangot, szemben a finnugor nyelvek eredeti *φ*, ill. **v*-szókezdetével (Beitr. 137). A szóbeljei nazális (*n*) hatására keletkezett másodlagos összamojéd **η*-hang van PAASONEN szerint (Beitr. 133, 137) a következő szavakban: nyenyec *n̄n* 'Tiermagen' (l. 78. sz.), *n̄bea* 'Mutter' (77. sz.), *ηameadm* 'säugen' (58. sz.), *n̄bea* 'Nadel' (79. sz.), *n̄a* 'Mund' (65. sz.). Ide sorolja még a szelkup (CASTR.) K. *n̄ūž*, FO. *n̄ūže*, NP. *n̄ūže*, N., Jel., B., Taz *n̄už*, Kar. *n̄ūt* 'Gras' | ngan. *n̄ota*, *n̄ot* | kam. *no'd*, *no'n*; (KLAPR.) *notn* id. szót is, melyhez a finnugor nyelvekből a következő megfeleléseket említi (Beitr. 136—7): msiÉ. (HUNF.) *vanži* 'pázsit', (MUNK.—SZIL.) *vānsin*, *vānsēn* 'mit Gras bewachsen' | chti (KARJ.) DN. *ūn.pžs*, (PAAS.) K. *wān.tšs* 'grünes Gras, Rasen' | kmi (WICHM.) *ež* 'Rasen, junges Gras' | udm. *o.žžo* 'Rasen' | lpS *wuotse* 'humus virens'. TOIVONEN azonban kimutatja (Affr. 56, 118), hogy a szókezdett figyelembevételével a komi és az udmurt szók nem ebbe a finnugor szócsaládba tartoznak, hanem a finn *aho* 'verlassenes Schwendenland' megfelelői (l. még. UOTILA, Kons. Perm. 163). Ugyanakkor viszont a lapp szóval egybekapcsolja a finn *vataja* 'sumpfiger Boden' szót, s az obi-ugor adatokat a magánhangzómegfelelés tisztázatlansága miatt ezekkel kételkedve egyezteteti. A szamojéd adatok pedig egymagukban nem is mutatnak arra, hogy a szó valaha magánhangzós, ill. **η* kezdetű lett volna, s így eredeti **n̄*-szókezdetet feltéve elfogadhatjuk TOIVONEN etimológiáját, aki a szamojéd szavakat a lpL. *n̄ūccu-* 'Seegras', kmi *n̄atšš* 'weiches Gras' szavakkal vetette össze (Affr. 76—77).

Ellenben azokat az eseteket tárgyalva, amelyekben a szamojéd *η*-hanggal fgr. *j*-áll szemben (pl. nyenyec *η̄n* ~ md. *jonks*, fi. *jousi* stb.; nyenyec *nylu* ~ fi. *jälsi*, kmi *jöl*; nyenyec *η̄su* ~ fi. *jäsen* stb.) PAASONEN úgy vélekedik, hogy **η*-hanggal kell számolnunk a finnugorban.¹

K. B. WIKLUND pedig HALÁSZra, PAASONENre és SZINNYEIRE való hivatkozással számol egy uráli **η* vagy **η̄*-hanggal, mely a finnugor nyelvekben eltűnt (MSFOu. LXVII, 407).

A legújabb hazai nyelvészeti irodalomban is tovább él HALÁSZnak az uráli, ill. finnugor szókezdő **η*-ról vallott elmélete: PAIS DEZSÓ (MNY.

¹ „In Anbetracht dessen, dass das Wort in Jur. mit *-η*... und dementsprechend in Jen., K. und Koib. mit einem Vokal anlautet, in Motor. und Taigi wiederum mit einem durch Assimilation entstandenen sekundären *m*... ist hier trotz dem fugr. *j*-wohl kein ural. *j*-, sondern ein präpalataler Nasal, etwa **η̄*-anzunehmen“ (Beiträge 274). Ugyanígy nyilatkozik a helytelenül egyeztetett *η̄ewa* 'Kopf' szóról is (i. m. 282).

XLVIII, 63) és MOÓR ELEMÉR (Acta Lingu. Hung. II, 394) egyaránt bebizonyítottak veszik e szókezdő hang uráli-, ill. finnugorkori létezését.

Az * η - ellen még kevesebben foglaltak állást, mint mellette. Mint GyÖRKE idézi (MNY. XL, 14), ZSIRAI MIKLÓS az 1941–42. tanév II. félévében tartott „Finnugor összehasonlító hangtan” c. előadásában kifejtette, hogy az uráli * η -ról vallott felfogás aligha helyes, s ZSIRAINAK ezt a nézetét elfogadja GyÖRKE is. Legutóbb SAUVAGEOT foglalkozott részletesen ezzel a problémával. Megállapítja, hogy a finnugor korban nem ismerték a szókezdő * η - hangot. De ezek után is felteszi a kérdést, vajjon az uráli korban megvolt-e. SAUVAGEOT válasza tagadó, minthogy a szókezdő η - a szamojédban sem általános.¹ Másrészt azt is megállapítja, hogy az η - protetikus foném, amely az egyéni nyelvhasználatból általánosult bizonyos esetekben, s hogy ez a fejlődés újkeletűnek látszik, mert jövevényszavakban is jelentkezik, s olyan szavakban is, amelyekben nincs okunk az η -t eredetinek felfogni (i. m. 128). S minthogy vizsgálatait az altaji nyelvekre is kiterjesztette, megállapítja: „... nous croyons devoir affirmer que la langue ouralo-altaïque commune n'a pas possédé de gutturale nasale au commencement du mot. Nous concevons le η - comme un *phonème prothétique*, né dans certains parlars sam. et tong. au cours du développement individuel de ces parlars. Ce développement semble même assez récent puisqu'il affect des mots qui ont sans doute été empruntés à des parlars où nous n'avons aucune raison de supposer que η - ait jamais existé“ (i. m. 128). Ezenkívül azonban SAUVAGEOT figyelmeztet arra, hogy a szam. η -nek más nyelvjárásokban $\acute{n}$ -, w - felel meg s ezekkel néhány lapp nyelvjárásban $\acute{n}$ -, a permi nyelvekben pedig olykor-olykor j - áll szemben. Ezt a jelenséget úgy magyarázza, hogy az uráli alapnyelv magánhangzós szókezdetének különleges jellege volt. „La langue initiale. aurait eu une tendance à fermer la glotte au moment d'attaquer une voyelle. Dans ces conditions, les sujets parlants auraient été tout naturellement amenés à faire précéder la voyelle par une occlusion, d'où naissance de consonnes prothétiques. Cette tendance a dû dominer dès l'origine le traitement de l'initiale en ouralo-altaïque, puisqu'elle subsiste encore si vive de nos jours dans certains parlars. C'est ainsi par exemple que le lapon a fait précéder d'une consonne prothétique les mots qu'il a empruntés au nordique“ (i. h.).

Tekintetbe veszi ezeknek a következtetéseknek a levonásánál SAUVAGEOT az altaji nyelvek vallomását is. Hivatkozik RAMSTEDT egyik cikkére (NyK. XLII, 230), melyben arra az eredményre jut a szerző, hogy szókezdő η - sem a törökben, sem a mongolban nem volt, s az altaji alapnyelvben sem fordult elő. A török nyelvnek, és ezen túlmenőleg a mongol, mandzsu, tungúz nyelvek bevonása e jellegzetesen szamojéd hangtani kérdés tárgyalásába, inkább csak bonyolítja, mint elősegíti a kutatást. Éppen ezért az elkövetkezőkben nem leszünk tekintettel az ú. n. altaji nyelvek viszonyaira.

Az állítólagos uráli * η -re vonatkozó vizsgálatok közül a fentiek értelmében kettő tűnik ki. Az egyik HALÁSZ IGNÁC tanulmánya, a másik pedig SAUVAGEOT Recherches-ének erre vonatkozó része. HALÁSZ megállapításaiban

¹„Si l'on examine de plus près les faits sam., on constate que le phonème η - est loin d'être généralisé à l'initiale. Ni le samO. ni le samK. ne le connaissent. En samJe., il apparaît moins fréquemment qu'en samT. et en samJur. Certains mots qui comportent η - dans un de ces parles ne le comportent pas dans les autres. Ainsi l'on trouve: samJur. *ḡatebea*, *ḡatewea* „schuld“ ~ T. *atea* | Je. *oteo* ou encore: samJur. Leht. O. *ḡamts* „essen“ | T. *ḡamu'ama* | Je. *omabo* „id“. etc.“ (SAUVAGEOT, Recherches 123).

van ugyan sok elfogadható, etimológiai megállapításai azonban nem mind állják meg a helyüket, SAUVAGEOT pedig kisszámú bizonyítóanyagot közöl könyvében, s az η -hang kifejlődésének történetét — bár helyes úton jár — csak kevésbé, s szamojéd szempontból alig világítja meg.

Szükséges tehát az η -hanggal kapcsolatos etimológiák átrostálása, s a kérdés ismételt vizsgálata.

*

Azok az etimológiák, amelyekben szamojéd részről η -hanggal találkozunk, a következők:

1. Szam. nyeny. (CASTR.) *ŋōka* 'viel'; (BUD.) Kan. *ōka, oka*; (REG.) *ŋuka, ŋoka* 'sok'; (LEHT.) O. *ŋōkka*, Maik. *ŋō'kka*, U. *ōkka* 'viel', Nj. *pātnap-šjettŋa ŋō'kkōβ!* 'er hat viel Federn'; (WITSEN) *Okoó* 'veel' | ngan. (CASTR.) *ŋōka* 'viel' | eny. *ōka* id. | kam. *igō*; (DONN.) *i'ka*, A. *i'gā*, F. *ii'gā, i'gā, i'k?* id. [LEHTISALO, Abl. Suff. 113, 155, 260, 281; Jur.Vd. 15, 102; SETÄLÄ, Stuf. 50. — L. még NyK. XXXII, 202.]

2. Szam. nyeny. (CASTR.) *ŋyl* 'unter, Boden, Grund', Loc. *ŋylna*, Abl. *ŋyld*, Pros. *ŋylmna*; (BUD.) Kan. *il* 'al'; (REG.) *ŋilnaŋa* 'unten am Fluß', *ŋilnade* 'von unten'; (LEHT.) O., T., Szj. *ŋit*, Szjo. *it'* 'hinunter', Lj., Nj. *ŋir* 'hinunter'; O. *ŋit'ti* 'unten, unten befindlich', *ŋit'tsuu* '(etwas) weiter unten befindlich', OP. *ŋit'tsuu*, Nj. *ŋir' B. t' šōj*, P. *ŋit' B. t' šōj* id.; O., T., Szj. *ŋitna* 'unter', Szjo. *itna*, Lj., Nj. *ŋirna* id. | ngan. (CASTR.) *ŋilea* 'das Untere', *ŋileanu* 'unter', *ŋileada* 'von unten her' stb. | eny. Ch. *ido*, B. *iro* 'Boden', *idone* 'unter', *idoro* 'von unten her' | szelKN., B., Jel., Kar. *yl*, Taz *yl* 'Boden', B. *ylgal*, Kar. *ylgal*, Taz *ylgal* 'unterer' stb. | kam. *ilde* 'unten hin', *ilgän* 'unter', (DONN.) *ii'* 'unten (?)', *ii'da* 'untenhin', *ii'gän* 'unten' stb.

~ m. *al-* | msiP. *jel*, K. *jäl*, KL. *jol*, É. *jol* 'unten' | chtiDN. *i't*, V *i'l*, O. *il* id. | kmi-udm. *ul-* | mri *ül-* | md. *al-* | fi. *ala-* | lpN. *vuolle-*, S. *vuolle-*.

[SAUVAGEOT, Recherches 124; SETÄLÄ, Stuf. 31; Verw. 30; PAASONEN, Beiträge 38; COLLINDER, Jukag. Ural. 75; LEHTISALO, Abl. Suff. 213, 249; Vok. Jur. 80; HALÁSZ: NyK. XXIV, 453; NÉMETH Gy.: NyK. XLVII, 82; WICHMANN: FUF. XV, 39; STEINITZ, Fgr. Vok. 35, 58, 135.]

3. Szam. nyeny. (CASTR.) *nydeau, ŋideau, nydambiu, nydebiu* 'aufhängen'; (BUD.) Kan. *idi-, idi-* 'akasztani, fölakasztani'; (REG.) *ŋidoda* 'hängen', *ŋitau* 'hängen'; (LEHT.) O., T., Szj., U. *ŋida*, Szjo. *ida-* 'hängen, aufhängen'; Lj. *ŋittit*^N 2. sz. sg. imp., Kisz. *ŋittijir*^r 2. sz. sg. fut., Nj. *ŋittisšep* 'Topfbogen', P. *ŋit'tsušep* id. | ngan. (CASTR.) *ŋidi'ema* 'aufhängen (Kessel, Kleid)' | enyCh. *iri'abo*, B. *idi'abo* id. | szelKN. *ēdap*, KO. *ētau*, K. *yttau, ydembau*, NP. *yttam*, FO. *yčam*, B., Taz., Kar. *ttam* id. | kam. *ādelim, ādlim*; (DONN.) *ēdētem* id., F. *ēdūtem*, A. *ēdēmem, ēdētem* 'hängen'

~ mdM. *ii'ə-* 'aufhängen (z. B. eine Wiege)'

[PAASONEN, Beiträge 75; SETÄLÄ, Stuf. 47; LEHTISALO, Vok. Jur. 26, 95.]

4. Szam. nyeny. (CASTR.) *ŋēsū*; (BUD.) Kan. *ēso*; (LEHT.) O. *ŋāēšsū*^r, *ŋāēšsū*^r, OP. *ŋāēšsū*^r, T. *ŋēōšsō*, Szj. *ŋēšsō*, *ŋāēšsō*, K. *ŋēōšsō*, U-C. *iēšsō*, Nj. *ŋēšsū, ŋšsū*, Sz. *ŋēšsū*, P. *ŋšsun* 'Gelenk, Glied' | ngan. (CASTR.) *ŋajui*,

Plur. *nasua* | eny. *usu* 'Fingerglied' | mot. (PALL.) БЫИИТЬ 'Schulter' | karag. *usjym-dy* 'Schienbein', уэюнді 'Knie'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 122; Vok. Jur. 97; Renntierzucht 30, 32.]

A szamojéd szócsaládot a következő finnugor szavakkal szokták egyeztetni:

m. *iz* | udm. *joz* 'Gelenk' | kmi *jöz* 'Knoten, Gelenk' | mdM. *äznä*, E. *ežne* | mri *ježen* | fi. *jäsen* (> lp. *jaesan*) id. (PAASONEN, Beiträge 92, 230, 270; SETÄLÄ, Stuf. 54; Verw. 55; HALÁSZ: NyK. XXIV, 455; SZINNYEI, NyH. 7 33; DONNER: JSFOu. XL/1, 5). UOTILA azonban rámutat arra, hogy az etimológia ebben a formában nem fogadható el (Kons. Perm. 331). A komi P. (WIED.) *jözna* 'Muskel, Gelenk' és udm. *joznal-* stb. 'zergliedern' jelentésű szavak azt mutatják, hogy a permi nyelvekben olyan ősrégi szóbelseji mássalhangzó-kapcsolat nyoma maradt fenn, amely csak a finn, mordvin és mari adatokkal vethető össze, a magyar és a szamojéd szók szóbelseji képviselőjével azonban nem. A magyar *iz* szóhoz különben is a chti *ipt* id. (l. PAASONEN, Beiträge 230) sokkal jobban illik, mint a fent idézettek. Rámutathatunk még ezen kívül arra is, hogy a tárgyalt finnugor-szamojéd etimológia kezdőhangjául PAASONEN fgr. *j-t tesz fel. Ennek a hangnak azonban egészen eltérő képviselője lenne a szamojéd nyelvekben.

5. Szam. nyeny. (CASTR.) *üöbta*, *ēabt*, *ēābt*, *ñöbt*; (BUD.) Kan. *uöpte*; (REG.) *näpt* 'Haar'; (LEHT.) O. *ñäpt*, T. *ñēopt*, Szj. *ñept*, K., MB. *ñēopt*, U-C. *ieopt*, U., N. *ēopt*, Sz., Nj. *ñēopt* 'Kopfhaar, Haarflechte'; (WITSEN) *Giebt* 'het haar van het Hoof'; (SCHLÖZ.) *ipt* 'capillus' | ngan. (CASTR.) *nābta*, *nabta*; (STRAHL.) *Opta* | eny. (CASTR.) *ito*; (STRAHL) „Manzela“ *Iita*; (KLAPR.) „Mangaseja“ *ütto*, „Turuchansk“ *üto*; (DONN.) Waj *i'ita* 'Haar' | szelk. (CASTR.) N. *opt* 'Haar, Pferdehaar', K. *optte*, FO., Cs., B., Jel., Taz *ópte*, Kar. *upte* 'Pferdehaar' | kam. *ābde* 'Haar'; (DONN.) *ē'vdi*, *ē'vli*, *e'vte* 'Haar, Zopf' | koib. (KLAPR.) *abde* | mot. *ipti*; (PALL.) ибде | taig. (KLAPR.) *öbde-tä*; (PALL.) обдетя | karag. *obdita* 'Haar' ~ msi TJ. *ā't* 'Haarflechte', *ātēη*, EV., DV., AL. *ē'η* 'Pfaffe', FL., Szó. *ā'd* 'Haar' | chtiDN. *ūbāt*, V., Vj. *āwāt* Ni. *ūpāt* 'Kopfhaar' | mri KB., U. *ūp* | lpL. *vūapta-*, I. *vuopta*, K. *vīpt*, *vūpt*, N. *vuok'tā* | fi. *hapsi* (< *apti).

[LEHTISALO: FUF. XXI, 12; Vok. Jur. 60, 98, 116; Abl. Suff. 26; SETÄLÄ, Verw. 57; Stuf. 57—8; FUF. XII, 169; PAASONEN, Beiträge 107; STEINITZ, Fgr. Vok. 135; KANNISTO: MSFOu. LII, 102.]

6. Szam. nyeny. (CASTR.) *natieu*, *nateu*, *natiēnādm* 'warten'; (BUD.) Kan. *ate-*, *atena-*; (REG.) *nettie* id.; (LEHT.) O. *ñā't'šēdū* 'sie warten' (Jur. Vd. 14), T. *ñāβēda* *ñā't'šēn?* 'auf was wartest du?' (uo. 54—55); vö. (CASTR.) *natībea*, BZ. *natebea*, Kan. *natewea* 'Schuld', *nateulieu*, *nateleu* 'leihen'; Knd. *acemea* 'schuldig'; (LEHT.) O. *ñā't'šēb'ē* 'Schuld', *ñā't'šēut's* 'schulden', *ñā't'šēulē*, U. *āt'tēulē* 'zum Schuldner machen, auf Borg geben', Szj. *ñā't'šēb'ē*, N. *āt'tiβ'ēz*, Lj. *ñā't'šim'məp* 'Schuld' | ngan. (CASTR.) *nata'tum*, *nata'tm* 'warten', *ātea* 'Schuld', *atealea*, *ateafantea* 'schuldig', *atitaki'em* 'schuldig werden', *atīliebte'ama* 'leihen', *atītandem* 'schuldig sein' stb. | enyCh. *otībo*, B. *ošebo* 'warten'; ; *oteo* 'Schuld', *oteoreggo* 'schuldig', *oteitābo* 'leihen', Ch. *oteitakāro*, B. *oteitakādo* 'schuldig werden' | szelkN. *adap*, KO., B., Jel., Taz *ētaru*, K., NP. *ēttam.*, FO. *ādam*, Csl. *ācam* 'warten'; (DONN.) Ta. *ādaldžac* 'erwarten' | kam. (CASTR.) *āde'blām* 'abwarten, aufpassen'; (DONN.) *ēdē'lēm*, *ēdē'lēm* 'warten, abwarten'

~? udm. *ut-* 'schauen, besichtigen; Acht geben; urteilen; hüten, bewahren, schützen stb.'

[LEHTISALO, Abl. Suff. 5, 164, 236, 383; UOTILA, Kons. Perm. 122; PAASONEN, Beiträge 74, 114—5; SETÄLÄ, Stuf. 65.]

7. Szam. nyeny. (CASTR.) *ñābta, ñābt, ñabta* 'Geruch'; (BUD.) Kan. *apte, aptie* 'szag'; (LEHT.) O., T., Szj. *ñapt*, Szjo. *ābt* 'Geruch' | ngan. (CASTR.) *ñobta* | eny. *óbto* | szelkN., NP., Kar. *apt, apta, FO., Csl., B., Taz apte, aptä;* (DONN.) Ty. *ābd^E*, N. *aptā, Vj. āpt², ATa. āpt², FKe. aptē, KKe. aptē,* Csa., FO. *abt²* | kam. *p'ū'btu, p'ū^{Btu}*; (CASTR.) *phruptu* id.

~ m. *iz 'goût',* | msi *ät, at* 'Geruch' | chtiDN. *ēbat* id. | kmi *is* id. | mriKB. *ūp²š* id. | md. *opās* id. | lpN. *aſe* (gen. *avse*), *hakse* (gen. *havse*) 'odor', lpK. *aps, ōhps* 'Geruch'; lpL. *hakse, hapsa-* 'riechen'.

[PAASONEN, Beiträge 245—6; SETÄLÄ, Stuf. 62; Verw. 60; SAUVAGEOT, Recherches 125; DONNER, Anl. Lab. 118; LEHTISALO, Vok. Jur. 87—88; UOTILA, Kons. Perm. 412; MSFOu. LXVII, 398; KANNISTO: MSFOu. LII, 102. — A m. *iz szóra* l. még részben máskép: BÁRCZI, SzófSz.; SZINNYEI: NyK. XXXIII, 477.]

A szam. kam. *p'*-másodlagos, a szóbelseji *-pt-* (< **ps-*) asszimilációs hatására keletkezett (l. DONNER i. h., PAASONEN i. h.).

8. szam. nyeny. (CASTR.) *ñano;* (BUD.) Kan. *ano;* (REG.) *ñanno;* (KLAPR.) „Jurazen“ *ñāddu*, „Pustoserk“ *ano;* (LEHT.) O. *ñāññū,* Szj., K. *ñāññō,* U-C. *āññō, Ū. āññō;* Lj., Sz., Nj. *ñāññū,* Kisz. *ñāññū;* (MUNDY) *ano;* (WITSEN) *annō* | ngan. (CASTR.) *ñandui;* (KLAPR.) *andui* | eny. (CASTR.) *ōddu;* (KLAPR.) „Mangaseja“ *Oddu,* „Turuchansk“ *oddū* | szelk. (CASTR.) N. *and, K. anddu, NP. andu, FO., Jel., B., Taz, Kar. ande, Csl. anže* | kam. *āñi;* (DONN.) *ēñi* | mot. (KLAPR.) *ondoi* | taig. (Ad.) *āndai;* (KLAPR.) *andai* 'Boot'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 55; Vok. Jur. 86, 17; DONNER Anl. Lab. 184.]

Az ajánlott fgr. megfelelők (chtiDN. *y'ñtš-* 'überschreiten (ein Wasser)'; msi *ūnsi* 'waten'; kmi *vudžñi,* udm. *vidž-* 'überfahren', mri *wonžem* 'über ein Wasser gehen', lpN. *vazžet* 'gehen' — vö. SETÄLÄ, Verw. 76; Stuf. 90) nem fogadhatók el, mert a fgr. nyelvekből felhozott szavak szókezdő **v-* (**β-*)-re es szób. **-ntš-*-re utalnak, s ennek alapján a szamojédben más megfelelést várnánk. — Jelentéstani nehézségek is vannak. SETÄLÄ maga sem bízik összeállításában, s a fgr. szavak esetleges megfelelőjeként számbaveszi a szelkB., Taz *kuenžan* 'gehen, fahren' szót (Stuf. 90. jegyz.), ami ered. *k-ja* miatt szintén nem tartozhat ide (l. DONNER i. h.).

9. Szam. nyeny. (CASTR.) *ñāmdym, ñāmdydm* 'sitzen', *ñābtāu, ñāmtāu, ñāmdatāu, ñāmdtāu* 'setzen'; (BUD.) Kan. *āmdī-* 'ülni', *ñāmdī* 'leül'; (REG.) *ñamtada-* 'sitzen'; (LEHT.) O. *ñāmtā* 'sich sitzen', Szj. *ñām tšō, ñāmtō, Ū. ñāmb'ō* 'sitzen'; Lj. *ñām tšūññpā, ññmtī* 'er sitzt', *ñāmtaj* 'er setzte sich', Nj. *ñām tšūññpā* 'er sitzt'; vö. U-C. *āmtgr* 'Sitzfell in der Narte', O. *ñām tšōrtš', Nj. ñām tšōr'* | ngan. (CASTR.) *ñomtū'am* 'sich sitzen', *ñomtūtum* 'sitzen' | eny. *addeo* 'sich sitzen', Ch. *adduáro* 'ich sass', B. *adido, addodei* 'sitzen' | szelkN. *āmdak, KO., K., NP., B., Jel. āmdan, Taz, Kar. āmtan, FO. ēamdan* 'sitzen', N., KO., FO., Cs., NP., Taz, Kar. *omtan, omdan, B. umtan* 'sich sitzen' | kam. *ammolam* 'sich sitzen', *amnam* 'sitzen'; (DONN.) *āmnōlām, āmnōlām* 'sich sitzen, wohnen, leben', *amnam* 'sitzen', *amn²l'ām, amn²l' im* 'stellen, setzen, посадить, pflanzen'.

[LEHTISALO, Vok. Jur. 91; Abl. Suff. 280, 285; Renntierzucht 59; PAASONEN, Beiträge 88; STEINITZ, Fgr.Vok. 135.]

Egyesek (SETÄLÄ, Stuf. 78; Verw. 64; MUNKÁCSI: NyK. XXIII, 87; PATKANOV: NyK. XXXI, 176; HALÁSZ: NyK. XXIV, 455) összekapcsolják a szamojéd szócsaládot a msi *unl-*, *ünl-*, *ön-* 'sitzen', *unt-* 'setzen', ill. a chti DN. *ömäs-* 'sitzen' jelentésű szavakkal, melyeket általában (legalább is a msi adatokat) magyar *ül* igékn megfelelőinek szokás tekinteni (l. SZINNYEI, NyH⁷ 62; LOSONCZI: NyK. XLIV, 392; PÁPAY: Nyr. XLI, 240—1; BÁRCZI, SzófSz. — MUSz. 873). Minthogy a szamojéd adatokból kitűnőleg a szó bel-sejében eredetileg **ms-* vagy **mt-* mássalhangzókapcsolattal kell számolnunk, s minthogy a magyar szónak más magyarázata is van (l. UOTILA, Syrj. Chr. 143—4), sem az obiugor, sem a magyar nyelvi adatokat nem tarthatjuk a szamojéd szavak megfelelőisének.

10. Szam. nyeny. (CASTR.) *namadm*; (LEHT.) O. *namtš*, U. *nam dzr^ə*, Szjo. *amže* 'essen', T. *nammādu* 'sie assen es', MI. *nam tšə*, P. *namš* 'essen' stb.; O. *noββo-llā* 'zu essen anfangen', Szjo. *oittajjib^ə* 'ich fing an zu essen' stb.; (CASTR.) *nawarnādm* 'ich esse'; (LEHT.) O. *noββortš* augm. 'essen, speisen', Lj. *nammor^ə* 'iss!', O. *noββoritā dm^ə*, M., Szjo. *ortām* 'ich gehe essen' stb.;

O., Szj. *naββar*, Sz. *nammp^ər^ə*, Nj. *nammar^ə* 'Essen, Speise', U-C. *qβborāšš^əi* 'ist ohne Speise' stb.;

O. *namtšp*, T. *namššp*, U. *am dzp*, Szj. *namnšp*, Oksz., N. *amz^əp*, Szjo. *amz^əp*; Lj., Sz., Nj. *namššvə*, Kisz. *nam tšp*; (CASTR.) *namsa*; (BUD.) Kan. *omsa*, *amsa*; (REG.) *nomsa* 'Fleisch' stb.; (R. JAMES) *Amptsa*; (MUNDY) *Amza*; (WITSEN) *Amfa*; (SCHLÖZ.) *amza* id. | ngan. (CASTR.) *namu'ama*, *namurum*, *namurm* 'essen'; *namsu* 'Nahrung' | eny. *ō-*: *ōnarō*, *omabo* 'essen'; ? Ch. *uda*, B. *oza* 'Fleisch, Speise' | szelk. (PROK.) Taz. *am-*, *amj^ə-*; (CASTR.) NP. *awurnan^ə*, FO. *auornan^ə*, N. *amnak*, Jel., B., Taz, Kar. *amarnan^ə* 'essen' stb.; K., Cs., NP., B., Jel., Taz *aps*, N. *af* 'Essen, Nahrung' | kam. *amham*, *amorlam*; (DONN.) *amnam*, *amnam* 'wohnen, sein; essen', *amōr^əlām* stb. 'essen, fressen, nagen' | koib. (KLAPR.) *amlam* 'essen' | mot., taig. *apsa* 'Essen, Nahrung'.

A 'Fleisch' jelentésű szamojéd adatokat össze szokták vetni a lpN. *oažže*, L. *ožže*, K. *viōñče*, *uiōñč* | déli észt *oza* | liv *yoza* 'Fleisch' jelentésű szókkal, de ha a nyenyec *namsa* 'Fleisch' szót és megfelelőit a *nam-* ige származékának tekintjük, ami nagyon is kézenfekvő, a fgr. nyelvi adatoknak a szamojédhoz való viszonyát nem látjuk tisztán.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 13, 198, 200, 285, 177, 167—8, 144, 190—1, 42—3; Vok. Jur. 17, 70; Renntierzucht 32; SETÄLÄ, Stuf. 24, 29, 96; Verw. 57, 60; PAASONEN, Beiträge 171—2; HALÁSZ: NyK. XXIV, 454.]

11. Szam. nyeny. (CASTR.) *nadi* 'sichtbar, offenbar', *nadidm* 'ich bin sichtbar', *nadimdeu*, *nadimdieu* 'ich zeigte', *nadimeadm* 'ich bin sichtbar geworden' stb.; *nodarnau* 'sehen, betrachten', (?) Knd. *nāci*, *ηateā* 'видно', *ačmeā*, *adimeā* 'видно стало' stb.¹; (BUD.) Kan. *adime-*, *adime-* 'látszani, láthatónak lenni', *adimde-* 'mutatni, jelölni'; (LEHT.) O. *nadā*, *nadā*, T., Szj., U. *nadā* 'sichtbar sein', Szjo. *ad^əi*, N. *ad^əi* 'ist sichtbar'; O., Szj., U-C. *nad imtš*, OP. *nadim nš*, U. *nadim b^ər^əe*, Kisz. *n^əi^ə t^əšimš* 'sichtbar werden', Szjo. *adimep*, *ad immp^ə*, Lj., Nj. *n^əi^ə t^əšimmp^ə* 'er wurde sichtbar, kam hervor, zeigte sich', Oksz. *n^əi^ə ad uk k^əjje* 'er ging unsichtbar' stb. | ngan. (CASTR.) *nadi'ema* 'sehen, finden', *nadaki'ema*, *natajuama* stb. incl., *natume'am*, *natumseam* 'sichtbar

¹ A Knd. -č-, -t- képviselőre l. PAASONEN, Beiträge 229—230.

werden' | enyB. *odi*, Ch. *ori* 'sichtbar' | szelkN. *adak*, K., NP. *attuan*, B., Taz, Kar. *atan*, Jel. *ačan* 'ich bin sichtbar', N. *adelžap*, K. *adulžau*, NP. *adulžam* 'zeigen' stb.

[SETÄLÄ, Verw. 62; Stuf. 92; LEHTISALO, Vok. Jur. 30, 45; Abl. Suff. 117, 383, 66; — Máskép: PATKANOV; NyK. XXX, 423.]

A SETÄLÄ említette finnugor megfelelők nem tartoznak ide.

12. Szam. nyeny. (CASTR.) *na-*; (LEHT.) O., OP. *ñä-* 'sein', T. *ñä-*, Lj. *na-* | eny. (CASTR.) *aro* | szelk. *èak*, *eaη*, *eigaη*, *iegaη* 'ich bin'; (PROK.) *e-* 'sein': *etił* 'seiend'; (DONN.) Ty. *ekkae* 'sich aufhalten' <: *eae* 'sein'

~ m. *val-*, *vol-* | msi. *ōli*, TJ. *āl-* | chtiKaz. *uō* *α-*, Ni. *ut-* | kmi *velni* | udm. *vilini* | mriKB., U. *ulā* | md. *ulems* id. | fi. *ole-* 'sein'.

[TOIVONEN: FUF. XXIX, 161; SETÄLÄ, Verw. 33, Stuf. 33; LEHTISALO, Abl. Suff. 106—7, 109, 144, 385; Jur. Vd. 3, 52, 591; STEINITZ, Fgr. Vok. 48.]

13. Szam. nyeny. (CASTR.) *naedarau* 'schicken'; (LEHT.) O. *ñäēdā* 'frei lassen', *ñäēdaptā* 'schickte', *šimi ñäēdārā* 'lass mich los' (Jur. Vd. 5), *ñäēdaptarñküβ* 'ich sende' (i. m. 6), *ñäēdgrāmpi* 'schickt' (i. m. 17) stb. | eny. (CASTR.) Ch. *ai'abo*, B. *ei'abo* 'schicken' | szelkN. *ūdap*, KO. *ūtau*, FO., Cs., B., Taz, Kar. *ūtam*, *ūdam*, NP. *ūttam*, Taz. *ūtetam*, *ūtendam*, *ūtembam* id.

[SAUVAGEOT, Recherches 126; LEHTISALO, Abl. Suff. 7.]

14. Szam. nyeny. (CASTR.) *nalbaei*, *nalbaei*, mscr. *naluaei*, *albarwy* 'getötet, erwürgt (von Renntieren, die der Wolf tötet)'; (LEHT.) O. *ñamltūmñāi*, Szj. *ñāblu' mñēi* 'von einem Raubtier zerrissenes Aas' | ngan. (CASTR.) *ñamlabā* 'erwürgt, getötet', *ñamla'am* 'erwürgt, getötet werden' | eny. *ol'ei*, *olesei* 'getötet (vom Renntier)', Ch. *olero*', B. *oledo*' 'getötet werden'

?? ~ m. *öl-* | msiT. *el-*, Szó. *āl-* | chtiDN. *uē't-*, V. *uē't-* | kmi, udm. *vi-* 'töten'. Feltéve, hogy *-l* < *-*ml-*. Lehetséges azonban, hogy a nyeny. *ñamt'š* 'essen' szó családjával fűgnek össze a szamojéd szavak (l. LEHTISALO, Abl. Suff. 177).

[PAASONEN, Beiträge 12 (jegyz.); SETÄLÄ, Stuf. 104; Verw. 70; SZINNYEI, NyH.⁷ 30, 49; LOSONCZI: NyK. XLIV, 388; HALÁSZ: NyK. XXIV, 455; LEHTISALO, Abl. Suff. 107, 177; TOIVONEN: FUF. XXIX, 162.]

15. Szam. nyeny. (CASTR.) *namde* 'Weidenblatt, junges Gras'; (LEHT.) O. *ñamD'ē*, OP. *ñamntē*, M. *amD'ē*, N. *amte* 'Blümchen', Nj. *namtāēt*, P. *namtāēi*, gen., acc. sg. *namtāēt* 'eine Pflanze' | ngan. (CASTR.) *namti* 'Weidenblatt'; (KLAPR.) *ñumti*, (PALL.) *нγymтн* 'Blatt' | eny. *oddi*: Gen. Ch. *oddiro*, B. *oddido* 'Blatt, Gras'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 269—270; PAASONEN, Beiträge 136; SETÄLÄ, Stuf. 78. — Máskép — helytelenül: HALÁSZ: NyK. XXIV, 452.]

16. Szam. nyeny. (CASTR.) *ñynab*, *ñinab* 'Mann der älteren Schwester; Schwiegervater', Knd. mscr. *ñēnpat*, *nēnpa* 'шуринъ'; (LEHT.) O., T., Szj. *ñānq_B*, OP. *ñānq_{BB}*, K. *ñānēB*, U-C. *ñānq_B'*, N. *ñānq_B*, Lj., P. *ñinnap* 'Vater der Frau, älterer Bruder der Frau', O. *ñē ñānq_B* 'Schwiegermutter' | ngan. *ñinaba* 'Schwiegervater; älterer Bruder der Frau' | eny. *inobo* id.

~ m. *nap* | msi *ānēp* | fi. *anoppi* | lp. *vuōne* 'Schwiegermutter'.

[PAASONEN, Beiträge 19; SETÄLÄ, Stuf. 18; Verw. 89; HALÁSZ: NyK. XXIV, 453; LEHTISALO, Abl. Suff. 244, Vok. Jur. 26; SZINNYEI, NyH.⁷ 140; BÁRCZI, SzófSz.]

17. Szam. nyeny. (CASTR.) *iera*, *jiera*, *yera* 'kleine Ohreule'; (LEHT.) O. *ñijjerā*, OP. *ñijjerā*, Szj. *ñijjerā*, K. *ñijjerā*, Oksz. *ijjerā* 'archibuteo lagopus' | ngan. (CASTR.) *ñēru* 'kleine Ohreule' | enyCh. *ijoda*, B. *ijora* id.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 182—3; HAJDÚ: JSFOu. LIV/1, 56; PAASONEN, Beiträge 270.]

18. Szam. nyeny. (CASTR.) *nodea* 'Wasserbeere (Empetrum nigrum)', Knd. mscr. *oča, oda: wyng oča, wyng oda* 'морозика (Rubus chamaemorus)', *jingot, jingoč* 'Preisselbeere'; (REG.) *nuže* 'bogyó', *lie-nudi* 'черемуха (Faulbeere, Elsebeere)'; (LEHT.) O., T., Szj. *ηōδ' e*, MI. *ηōδ' ep*, U. *ōδ' e*, N. *ōδ' ep*, Lj., Sz., Nj., P. *ηōttšep* 'Beere' | ngan. (CASTR.) *ηuta* 'Beere', *ηudabala* 'beerenreich' | enyB. *óde*, Ch. *óre* 'Beere'.

~ chtiDN. *uo't*, K. *út*, V., Vj. *u't*, Ni. *ut*, Kaz. *u'q' A* 'Beere' | kmi oz | udm. *uzi* 'Preisselbeere'.

[PAASONEN, Beiträge 227—8; LEHTISALO, Vok. Jur. 32, 93; SETÄLÄ, Verw. 43; Stuf. 39; PATKANOV: NyK. XXXI, 449; GOMBOCZ: NyK. XXXII, 211. Máskép, helytelenül N. SEBESTYÉN IRÉN: NyK. LII, 317.]

A SETÄLÄ és kérdőjellel LEHTISALO által is idevont szelkN. *kod*, KO. *kot*, NP. *kotte*, B., Taz, Kar. *kote* 'Sumpfhaidelbeere' szók — mint PAASONEN után TOIVONEN immár határozottan rámutatott (FUF. XXVIII, 95) — nem tartoznak ide.

19. Szam. nyeny. (CASTR.) *üorm, earm, nōrm, nērm* 'Nord'; (REG.) *nārm* id.; (BUD.) Kan. *orm* 'hideg, холодно'; (LEHT.) O., Szj. *nērm*, T. *nērm*, *nērm*, K., I. *nērm*, U-C., U., N. *ērm*, Sz., Nj. *nērm* 'Nord' | ngan. (CASTR.) *narman* | ? eny. *ūmu* 'Norden'.

[SETÄLÄ, Stuf. 115; LEHTISALO, Vok. Jur. 24.]

20. Szam. nyeny. (CASTR.) *nateky, naceky* 'jung, Kind', Knd. *asky*, Kan. *acea* 'jung', mscr. *natekih, nateky, nateki* 'jung, Kind', Knd. *ašky*; (REG.) *načiki* 'Kind'; (BUD.) Kan. *aciki, aceki, atiki* 'fiatal gyermek'; (LEHT.) O., Szj. *na't šekkī*, OP. *na't šekkī*, T. *na't šekkī*, K. *na't šekkī*, U. *a't šekkī*, U-C. *a't šekkī, at' škī*, N. *a't šekkī*, Szjo. *at' škī*, Lj. *našokī*, Kisz. *našokī, naškī*, Nj. *našokī, naškī*, P. *našokūei* 'Kind'; (MUNDY) *Achequec*; (WITSEN) *Atšekis*; (SCHLÖZ.) *acziki* id. | eny. (CASTR.) Ch. *eti*, B. *ete* 'jung' | kam. *eši* 'Kind'; (AD.) *utšgā-aiši* id.; (DONN.) *eši, ešā, eši* id. | taig. (PALL.) *иши* | koib. (KLAPR.) *ese, esse* 'Knabe', *ase, asse* 'Kinder'

~ md. *a-*, *o-*, *ama-*: *az, amaz, ott* | udm. *o-*: *otjn* 'dort' | mri

u-: *umbal* 'jene Seite' | md. *o-*: *ombo* 'ein anderer'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 388—9, 393; SETÄLÄ, Verw. 33; SZINNYEI, NyH.⁷ 58.; EtSz.]

21. Szam. nyeny. (CASTR.) *namge, namgē* 'was'; (LEHT.) Szjo. *am* 'was' :> O. *naββē* 'was', U. *aβbo: aβboβ' aērt' š* 'warum, weswegen'; Lj., Kisz., Nj., Ni., P. *nammī* 'was', O. *amē'ē*, OP. *amē'vē*, Szj., K. *namē'ē*, U-C., U., Oksz. *amē'ē*, N., Szjo. *amgē* 'was, warum' stb. | ngan. (CASTR.) *naman* 'dieser dort', *namanie* 'dieser da', *namte* ('in attrib. Verhältniss'), *namlaje* 'solcher, gleich diesem hier', *nama nōka* 'soviel', *nama jalen* 'heute' *naman* 'hierher' | eny. *awuo* 'was'

~ m. *a-*, *o-*, *ama-*: *az, amaz, ott* | udm. *o-*: *otjn* 'dort' | mri *u-*: *umbal* 'jene Seite' | md. *o-*: *ombo* 'ein anderer'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 388—9, 393; SETÄLÄ, Verw. 33; SZINNYEI, NyH.⁷ 58.; EtSz.]

22. Szam. nyeny. (LEHT.) O. *ηij* 'zahn, kirre, zu sich lassend (ein Tier), demütig (ein Mensch)', Nj. *ηij* 'sanftmütig, angenehm (Renntier, Mensch)', *ηij tī* 'sehr zahmes Renntier, Lieblingsrenntier', *ηij nēššep* 'liebens-

würdiger Mensch', Szjo. *ijjumdāmbaş* 'kirre machen, z. B. einen Steinfuchs durch Verfolgen' | szelk. (CASTR.) B., Taz, Kar. *yhēka* 'ruhig', Taz, Kar. *yhē* id., B. *yhēmžam* 'kirre machen'

~ lpN. *vuonjds* 'tame, not shy' | chtiTrj. *ā'ñi* 'nicht scheu' (esetleg < szam.?).

[TOIVONEN: Sitz.ber. Fi. Akad. 1949, 176; LEHTISALO: MSFOu. LVIII, 135; Renntierzucht 19; E. ITRONEN: MSFOu. XCVIII, 133.]

23. Szam. nyeny. (CASTR.) *ñāi, ñai* 'Schlackwetter, Schnee und Regen', *ñajumea, ñaimea* 'es ist Schlackwetter geworden'; (LEHT.) O. *ñāj* 'Tauwetter, mildes Wetter'; O. *ñājjumt'š, Šzj. ñājjōmt'š, Kisz. ñjjumš* 'Tauwetter werden', Szjo. *ñjjummmə, Lj. ññummmə, Nj. ñjjummmə* 'es wurde Tauwetter' (MSFOu. LXXII, 38, 112–3) | eny. (CASTR.) Ch. *aiju* 'Schlackwetter (Schnee und Regen)'

24. Szam. ngan. (CASTR.) *ñufou* 'Zeigefinger' | eny. Ch. *úboe* id.

25. Szam. nyeny. (CASTR.) *ñutu* 'unreiner Schlitten für die Zeltstangen'; (BUD.) Kan. *utto* 'sátorszállító szán'; (REG.) *ñuttu* 'Zeltschlitten'; (LEHT.) O. *ñüttü*, OP. *ñu'ittü*^a, Szj. *ñüttö*, U. *üttü*, U-C. *üttö*, Szjo. *üttö*, Sz., P. *ñuttü*, Nj. *ñüttü*, Kisz. *ñüttüš* 'langer Schlitten ohne Bodenbretter und mit 3 Ständern an beiden Seiten, worin Zeltstangen, Zeltdecken u. a. befördert werden', O. *pòññüttü*, Szj. *pòññüttö*, Szjo. *pòñüttö* 'Schlitten dieser Art, den man an das Zelt gelehnt stellt, damit der Wind die Zeltdecken nicht losreißt' (> or. утица 'легкая оленья самоедская нарта, для езды летом по тундрам' > kmi *uti tsa* 'pitkä poron kuormareki', I. KALIMA: Vir. 1934, 254) | szelk. *utu*, *uto* 'Lastschlitten'

~ chtiDN. *ōγδt*, Trj. *ōγδA*, Ni. *ūγzł*, Kaz. *ōγδA*, O. *ōγδl* 'Schlitten, Narte' | fi. *ahkio* 'Schlitten der Lappen.'

[TOIVONEN: FUF. XXI, 99; SM. 1920–1921, 56; LEHTISALO, Renntierzucht 58.]

26. Szam. ngan. (CASTR.) *ñusejeam, ñujetem* 'arbeiten' | szelkN. *ūžak, ūžešpak*, KO., FO., Cs. *uťaη*, Taz *ūťaη*, K., NP. *uttaη*, B. Jel. *ūčar*, Kar. *uteηar* 'arbeiten'

~ kmi *udžal-* | udm. *užal-* id.

[SETÄLÄ, Verw. 67; Stuf. 69.]

27. Szam. nyeny. (LEHT.) Nj. *ñūš* (tó: *ñū-*), | szelkN. *ūrnak*, K., FO., NP., Jel., B., Taz *ūrnaη*, Kar. *urnaη*, Taz *ūrnaη* 'schwimmen'

~ m. *úszik* | chtiV. *ut-*, K. *uj-* | msiÉ. *uj-*: (AHLQV.) *ujam, vujam* | kmi *ujni* | udmG. *ujani* | mdE. *ujems, M. ujams* | mriKB. *i-*, U. *ij-*: KB. *i'am, U. ija'm, ija'm* | lpN. *vuoggját* | fi. *uida* id.

[SETÄLÄ, Verw. 66; LEHTISALO: FUF. XXI, 18–19; STEINITZ, Fgr. Vok. 55, 136. — L. még HALÁSZ: NyK. XXIV, 469.]

CASTRÉN nyenyec *oūlim, ōlym, hūlydm* 'schwimmen' jelentésű adatai (vö. LEHT. O. *χūtītū*^a 'begab sich ... zu schwimmen'. Jur. Vd. 106) nem tartoznak ide. A *hūlydm* szót a m. *halad-*, fi. *kulkea* igékkel, s lp., md. megfelelőikkel lehet egyeztetni (I. PAASONEN, Beiträge 64; JOKI: Vir. 1947, 385), de ez nem magyarázza a magánhangzóval kezdődő alakokat.

28. Szam. ngan. (CASTR.) *ñona-* visszaható névmástó: sg. I. sz. *ñonanana*, sg. 2. sz. *ñonanta*, sg. 3. sz. *ñonantu* stb. | szelk. *one-* (I. Gramm. § 452); (PROK.) Taz *onāη, onāk* 'ich selbst, mein Eigenes', *onāñvi* 'du selbst', *onvi* 'er selbst'

~ chtiVj. $\bar{\sigma}\eta\delta\lambda'$ 'Zeichen des Bären stb.', V. $\bar{\sigma}\eta\lambda'$ 'Zeichen, Merkmal stb.' (KARJ.—TOIV. 62/a).

[LEHTISALO: NyK. L, 227—8.]

29. Szam. nyeny. (CASTR.) $\bar{\upsilon}\sigma\sigma\sigma\iota$, $\eta\delta\sigma\sigma\iota$, $\eta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'Herbst'; (BUD.) Kan. $\bar{\sigma}\rho\epsilon\iota$; (REG.) $\eta\epsilon\sigma\sigma\iota$; (SROG.) Kan. $\eta\alpha\sigma\sigma\iota$; (LEHT.) O. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Szj. $\eta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Lj. $\eta\delta\lambda'$ 'id.'; O. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, U., Oksz., N. $\bar{\epsilon}\sigma\sigma\iota$ 'herbstlich'; T. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Kisz. $\eta\delta\lambda'$ 'uhovmna' 'im Herbst' | szelk. (CASTR.) Jel., B., Taz, Kar. $\alpha\sigma\sigma\iota$, K., FO. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, NP. $\epsilon\sigma\sigma\iota$ | kam. $\epsilon\sigma\sigma\iota$; (DONN.) $\epsilon\sigma\sigma\iota$, F. $\epsilon\sigma\sigma\iota$, $\epsilon\sigma\sigma\iota$, $\bar{\epsilon}\sigma\sigma\iota$ | koib. (KLAPR.) $\iota\sigma\sigma\iota$ | mot. $\iota\sigma\sigma\iota$ | kar. (PALL.) $\upsilon\sigma\sigma\iota$ 'Herbst'.

UOTILA kérdójellel idekapcsolja a következő rokonnnyelvi szavakat: kmi $\alpha\sigma\sigma\iota$ 'Herbst, Jahr, Zeit' | udm. $\alpha\sigma\sigma\iota$ (tő: $\alpha\sigma\sigma\iota$ -) 'Jahr' | msi $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$ 'Zeit'.

[UOTILA, Kons. Perm. 354; LEHTISALO, Vok. Jur. 60—61, 95; PAASONEN, Beiträge 219.]

30. Szam. nyeny. (LEHT.) O. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, T. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Szj. $\eta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'trinken', U. $\bar{\epsilon}\sigma\sigma\iota$ 'er trinkt', N. $\bar{\epsilon}\sigma\sigma\iota$ 'ich trank', Lj. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'trinke!', Kisz. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'trinken' | szelk. (CASTR.) KO., K., FO., Cs. $\gamma\sigma\sigma\iota$, NP. $\gamma\sigma\sigma\iota$ 'trinken (Branntwein, Bier etc.)'; K. $\gamma\sigma\sigma\iota$, FO., Cs. $\gamma\sigma\sigma\iota$, NP. $\gamma\sigma\sigma\iota$ 'trinken' | mot. (KLAPR.) $\upsilon\sigma\sigma\iota$ | taig. $\bar{\sigma}\rho\sigma\iota$; (PALL.) $\epsilon\sigma\sigma\iota$ | karag. $\upsilon\sigma\sigma\iota$ 'trinken'

~ kmi (WICHM.—UOT.) V., Sz., Pecs. $\iota\sigma\sigma\iota$, I. $\iota\sigma\sigma\iota$, P. $\iota\sigma\sigma\iota$ 'Dünnbier, Kwass' | md. $\iota\sigma\sigma\iota$ 'betrunken werden'.

[LEHTISALO, Vok. Jur. 97; SETÄLÄ, Verw. 75; Stuf. 45.]

31. Szam. nyeny. (LEHT.) P. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$ 'dünnhaariger steifohriger Hund' | ngan. (PALLAS) $\eta\sigma\sigma\iota$ 'Hund'.

[LEHTISALO, Renntierzucht 48.]

32. Szam. nyeny. (LEHT.) O., Szj., Nj., P. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, U-C. $\bar{\alpha}\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, $\bar{\alpha}\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'Freiwerber'; T. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Szjo. $\bar{\alpha}\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'Freiwerber sein', Lj. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'werben'; vö. O., T., Szj., U. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Szjo. $\bar{\alpha}\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$; Lj. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Nj. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$, Kisz. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'betteln' stb. | ngan. (CASTR.) $\eta\sigma\sigma\iota$ 'Freiwerber'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 36. — L. még uo. 65—6, 81—2, 200; Vok. Jur. 42.]

33. Szam. nyeny. (LEHT.) O. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'böser Geist, der Teufel, der Böse' | ngan. (CASTR.) $\eta\sigma\sigma\iota$ 'Wolf'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 268; Jur. Vd. 15; Máskép: SAUVAGEOT, Recherches 126—7.]

34. Szam. nyeny. (LEHT.) Nj. $\eta\delta\epsilon\sigma\sigma\iota$ 'fremd' | szelk. (CASTR.) N. $\alpha\sigma\sigma\iota$, KO. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, K. $\alpha\sigma\sigma\iota$, $\alpha\sigma\sigma\iota$, NP. $\alpha\sigma\sigma\iota$ 'ein anderer' (szelk. > chanti Vj. $\alpha\sigma\sigma\iota$, VK. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$ 'fremd, nicht eigen (Vj., VK); ein anderer, neuer (Vj.)' I. KARJ.—TOIV. 77ab)

~ chtiV., Vj. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, Trj. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, Ni. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, Kaz. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$, O. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$ 'getrennt, auseinander'.¹

[LEHTISALO, Abl. Suff. 141. — De vö. TOIVONEN: JSFOu. LII/6, 7: chti < tör. $\alpha\sigma\sigma\iota$ 'gegenüber'.]

35. Szam. nyeny. (CASTR.) $\eta\sigma\sigma\iota$, $\eta\sigma\sigma\iota$ 'wahr' | szelk. (DONN.) Ty. $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$ 'wahr, wirklich', $\bar{\alpha}\sigma\sigma\iota$ 'Zeichen, ein Zeichen an etw. anbringen (an einem Baum, an einem Gegenstand, den man besitzt)' (I. LEHT., Abl. Suff. 164).

¹ A chanti szóra FOKOS-FUCHS DÁVID hívta fel figyelmemet.

36. Szam. ngan. (CASTR.) *ŋaja, ŋaija* 'jüngerer Bruder od. Schwester' | szelkK. *awjá* 'jüngerer Bruder'.

37. Szam. nyeny. (CASTR.) *ŋaecea*, Kan. *ŋaecea*, mscr. *äetseä, aetsea, äetsah, ŋäetseä* 'Väterchen'; (LEHT.) O. *ŋā₁tse'* (voc.) 'Vater, (Kinderwort)', T. *ŋā₁tšē', ā₁d'žēi'*, Szj. *ŋā₁tse'*, U-C. *ā₁tšā'* id., N. *ā₁tšāβ* 'mein Vater', Lj. *ā₁tšā₁m* id.

~ msiTJ. TCs. *ā₁tš₁i'*, AK. *ā₁š₁'*, FL. *ā₁š₁'* 'Grossvater; Vater des Vaters, Vater der Mutter (S.), Vater des Vaters (Ö. W.), Vater (N)' | chtiTrj. *'āt₁i'*, O. *ā₁zi* 'Vater' | lpN. *ačče*, S. *attje* 'pater'.

[TOIVONEN: FUF. XIX, 136; Sitz. ber. Fi. Akad. 1949, 183; LIIMOLA: MSFOu. XCVIII, 137; LEHTISALO, Vok. Jur. 49–50; PAASONEN, Beiträge 161–2. — Máskép HALÁSZ: NyK. XXIV, 455.]

38. Szam. nyeny. (CASTR.) *ŋawad* 'Kreuz (am Körper)'; (LEHT.) O. *ŋāββād*, OP. *ŋāββād*, K. *ŋāββād₁*, U-C. *āββād₁*, Nj. *ŋāmmādt*, P. *ŋāmmāt* 'Taille, Leibesmitte', vö. N. *āββ₁* 'Streifen, Keil (an der Malitza)'

~ ? fi. *uuma* 'Taille, Leibesmitte'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 267.]

39. Szam. nyeny. (CASTR.) Knd. mscr. *ŋān* | ngan. *omtun, ŋomtun, ŋomtun* | eny. *addu* | szelkN. *unž*, K. *undze*, FO., B., Taz *unže*, Csl. *unžō*, NP. *unžu*; (PROK.) Taz *und₁* 'Laus', *undal-* 'lausen' | kam. (CASTR.) *ünü, unü*; (DONN.) *ünuu* | koib. *une* | mot. *indži* 'Laus'

~ ? mdE. (WIED.) *unža* 'Käfer', (REG.) *unža* 'Spinne', M. (AHLQV.) *inžā*, (REG.) *inža* 'Spinne'.

[PAASONEN, Beiträge 131; SETÄLÄ, Verw. 50; Stuf. 96; LEHTISALO, Abl. Suff. 164.]

40. Szam. ngan. (CASTR.) *ani'e* 'gross', *anija* 'der grössere', *ŋanija* 'mehr' | ? mot. *ini* 'gut'

? ~ msiTJ. *iñü*, Szó. *iñijy* 'gross' chtiDN. *ēns* id. | kmi *una* 'viel' | udm. *uno* id. | mdE. *iñe* 'gross' | lpN. *aedne*, lpL. *āna, ātna* 'viel', *ānap* 'mehr' | fi. *enä* 'Menge, Mehrheit'.

[PAASONEN, Beiträge 19; SETÄLÄ, Stuf. 18; Verw. 34; LEHTISALO, Abl. Suff. 60; FUF. XXI, 39; UOTILA, Syrj. Chr. 170; STEINITZ, Fgr. Vok. 50–51.]

41. Szam. nyeny. (CASTR.) *ŋu* 'Stange, Leiste (am Zelt)'; (BUD.) Kan. *ū* 'sátorpózna'; (REG.) *ŋu* 'Dachstange'; (LEHT.) O., OP., T., Szj., K., Sz. *ŋū*, U-C. *ū* 'Zeltstange'; OP. *ŋūšš₁*, Kisz. *ŋūntaš₁* 'im Wald Holz zu Zeltstangen suchen' | ngan. (CASTR.) *ŋui* 'Stange' | enyCh. *ŋū*, B. *ŋudo* id. | szelk. *ū* 'Querholz zwischen Schlittenkorb u. Schlittenkufe'

~ msi (AHLQV.) *vola, vula* 'Stangen, worauf Fische an der Luft getrocknet werden'; (MUNK.) T. *ulā* 'Stange', É. *ulā* 'Zaun'; (KANN.) TJ. *ōlā*, AK. *ō₁lā*, KK. *β₁lā*, FK. *uylā*, P. *β₁lā*, ÉV. *u₁lā*, FL. *ūlā*, Szó. *β₁lā* 'Zaunholz' | chti (KARJ.) Kaz. *u₁l₁*, O. *ō₁l₁* 'Stange im Rindenzelt' | kmi (LEHT.) I. *ž < žl* 'Zeltstange' | fi. *vuoli* 'Dachsparren'.

[TOIVONEN: FUF. XX, 60; Vir. 1921, 21; LEHTISALO, Renntierzucht 41; Abl. Suff. 131.]

42. Szam. nyeny. (CASTR.) *ŋob, ŋopoi* 'eins'; (BUD.) Kan. *āpte*; (REG.) *ŋobte* 'zusammen'; (LEHT.) O., Szj., K., I. *ŋōB*, Oksz. *ōB*, U. *āB*, N. *āB¹*, Lj., Nj., P. *ŋōp*, Kisz. *ŋōp*; O., Szj. *ŋōppōi*, U-C., Oksz. *ōppōi*, U., N. *qppōi* 'eins'; (MUNDY) *Voo op* | ngan. (CASTR.) *ŋo'ai* | eny. *ŋō²*; (STRAHL.) *Noye* | kam. (CASTR.) *o'b, o'm*; (DONN.) *o'β₁, o'm₁, o'β₁* | koib. (PALL.) *ohp* | mot. (KLAPR.)

om id.; (PALL.) *dshjun ob 'elf'* | taig. (AD.) *dschünopn id.* | kar. (PALL.) *schud-ob id.*

[LEHTISALO, Vok. Jur. 55, 86; Renntierzucht 27. — L. még részben máskép: SETÄLÄ, Verw. 93—4; Stuf. 58—60; helytelenül O. DONNER: MSFOu. LXXI, 61.]

43. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηae 'Fuss'*; (BUD.) Kan. *ae, ä*; (REG.) *ηē*; (LEHT.) O., Szj., K. *ηḗḗ*, OP. *ηḗḗ, ηḗḗ*, T. *ηḗḗ*, U-C. *ḗḗ*, Nj., P. *ηḗḗi 'Bein, Fuss'*; (DONN., Anl. Lab. 41) D. *ηḗḗh*, erdei *ηḗḗj*, erdei Soñay-menti *ηḗḗi 'Fuss'*; (ADEL.) „mesenisch“ *наевъ, aen 'die Füsse'* (o: *ηḗḗβ 'mein Fuss', ḗḗn 'meine Füsse'*), „jugorisch“ *ая*, „pustoserisch“ *ei*; (SCHLÖZ.) „Mezenisch“ *najev*, „Jugorisch“ *aj*; (KLAPR.) *Ḧo, Ḧa, Ḧe id.* | ngan. (CASTR.) *ηoai | enyCh. ḗḗ*, B. *ηo* | kam. *ḗḗ, ḗḗ*; (DONN.) *ḗḗ, ḗḗ* 'Fuss', *ḗḗi 'zu Fuss'*; (KLAPR.) *ḗḗ 'Fuss'* | mot. *hoi*; (PALL.) *ḗḗ 'Fuss'* | taigi *a-ḗḗ 'Fuss'*

~ ? chti (KARJ.) DN. *ḗḗ'z*, Trj. *'ḗ'ḗ'*, Ni. *ḗ*, Kaz. *ḗ'ḗ' 'Schlittenkufe'*.

[TOIVONEN: FUF. XX, 66. — LEHTISALO, Abl. Suff. 90; Renntierzucht 15, 24, 29, 32; Vok. Jur. 43; DONNER, Anl. Lab. 41; PAASONEN, Beiträge 194. — SETÄLÄ, Stuf. 40; Verw. 56.]

44. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηum 'Gras'*; (BUD.) Kan. *um, um 'fü'*; (LEHT.) O. *ηum*, Szjo. *um 'Heu'*; O., Szj. *ηumtḗ*, OP. *ηumtḗ*, U. *umtḗ*, Szjo. *umtḗḗ* 'Heu in den Stiefel stecken'; M. *umB'ḗḗḗ*, OP. *ηumb'ḗḗḗ*, K. *ηumb'ḗḗḗ* 'Matte aus Heu unter dem Bettfell' (vö. O. *B'ḗḗḗḗ*, OP. *p'ḗḗḗḗ* stb. 'Bettfell') | eny. (CASTR.) *ηuo 'Gras'* | koib. (KLAPR.) *nom id.*

[LEHTISALO, Abl. Suff. 292; Renntierzucht 43; SETÄLÄ, Stuf. 16; PAASONEN, Beiträge 136—7. — Helytelenül: HALÁSZ: NyK. XXIV, 452.]

45. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηoba 'Handschuh'*; (BUD.) Kan. *oba, oba 'keztyű'*; (LEHT.) O., Szj., U-C., MI. *ηob'ḗ*, T. *ηob'ḗ*, U. *ob'ḗ*, Szjo. *ob'ḗḗ*, Lj., Nj. *ηōḗḗḗ*, P., Kisz. *ηōḗḗḗ 'Handschuh'*; U-C. *ob'ḗḗ* 'hat Fausthandschuhe an'; (WITSEN) *oboetse* | ngan. (CASTR.) *ηufu*, dem. *ηuba'ku 'Handschuh'* | eny. *obe id.* | szelkN. *nob*, KO. *nop*, B., Taz *nopè*, K., NP. *noppa, noppe*, Kar. *nup*, Cs., FO. *lobá id.* | kam. *uba, uwa*; (DONN.) *uba, ubá id.*

[LEHTISALO, Vok. Jur. 19, 93; Abl. Suff. 292, 370; PAASONEN, Beiträge 102; SETÄLÄ, Stuf. 44.]

46. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηo 'Insel'*; (BUD.) Kan. *o 'sziget'*; (LEHT.) Maik. *ηōḗḗ'aj 'Inselchen'* (Jur. Vd. 84) | ngan. (CASTR.) *ηuai* | eny. *hue 'Insel'*.

[HALÁSZ: NyK. XXIV, 452: az itt tárgyalt OS. *ku, ko* nem tartozik ide.]

47. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηāḗu*, Kan. *āḗu*; (BUD.) *āḗu, ā'u*; (LEHT.) O. *ηāḗḗ*, Szj. *ηā'ḗḗ*; Nj. *ηāḗ'ḗḗ* 'eine Entenart (anas hiemalis)' | koib. (PALL.) *angal 'anas rutila'* | karag. *onhò 'tetrao lagopus'*

~ IpN. (QVIGST.) *ahḗa, haḗa*; (NIELS.) *hāḗ'ḗa 'harelda glacialis'*.

[TOIVONEN, Sitz.ber. Fi. Akad. 1949, 176; LEHTISALO, Vok. Jur. 44. — Máskép SETÄLÄ, Verw. 48; Stuf. 85; KALIMA: MSFOu. LII, 94.]

48. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηuda 'Hand'*; (BUD.) Kan. *uda 'kéz'*; (REG.) *ηuda 'Hand'*; (LEHT.) O. *ηudḗ, ηudḗ*, T. *ηudḗ*, Szj. *ηudḗ*, U-C. *udḗ*, U. *udḗ*, M. *ηudḗḗ 'Hand'*, N. *udāβ 'meine Hand', ūdand'ḗḗ 'seine Hand'*, Lj., Sz., Nj. *ḗḗḗḗ*, Kisz. *ḗḗḗḗ*, P., Ni. *ḗḗḗḗ*, Lj.₂ *ḗḗḗḗ 'Hand'* | ngan. (CASTR.) *ḗḗḗ*, gen. *ḗḗḗ* | enyCh. *úra*, B. *úda* | szelk. *ud*, B., Jel., Taz, Kar. *ut*, K., NP. *utte*, Csl. *utò*, FO. *ude* | kam. *uda*; (DONN.) *uda, uda 'Arm, Hand'* | koib. (KLAPR.) *oda* | mot. *uda-m* | taig. *hutte id.*

? ~ msiP. *još*, É. *jās* 'Fuss' | chtiNi. *još*, Kaz. *još*, O. *iās* 'Hand, Vorderfuss, -pfote'.

[TOIVONEN: FUF. XIX, 60; XXI, 100; PAASONEN, Beiträge 73; SETÄLÄ, Stuf. 45; LEHTISALO, Vok. Jur. 23, 78; Abl. Suff. 13. Máskép: LEHTISALO: FUF. XX, 124.]

49. Szam. nyeny. (CASTR.) *nyu*, *nen*, *nin* 'Bogen'; (BUD.) Kan. *in* 'ij'; (REG.) *nin* id.; (LEHT.) O., T., Szj., K., I. *nin*, Lj., Nj., P. *nin*, Maik. *nin* (Vd. 103) 'Bogen' | ngan. (CASTR.) *jinta* | eny. *iddo* | szelkN. *end*, K. *endde*, NP., FO., Jel., Taz, Kar., B. *ynde* 'Bogen', NP. *yndi* 'Selbstschuss', Csl. *ynže* 'Bogen', *ynžea* 'Selbstschuss' | kam. *ini*; (DONN.) *ina*, *ina*, *ina* 'Bogen' | koib. (KLAPR.) *yne* | mot. *myndi* | taig. *minde* id.

~ m. *ij* | msi *ieyt*, *ieβd* | chti *ioydt*, *ioyda* | md. *jonks* | mri *jonež*, *jonež* | fi. *jousi* | lpK. *jūxs*, *jiks*, L. *juksa* id.

[LEHTISALO, Vok. Jur. 80, 26–7; PAASONEN, Beiträge 238, 270, 274; SETÄLÄ, Stuf. 95; Verw. 72; HALÁSZ: NyK. XXIV, 454.]

50. Szam. nyeny. (SPROGIS) Kan. *nāmtas* 'ernennen, bestimmen' | ngan. (CASTR.) *namita'ama* 'sagen', frequ.: *namitugutuma* | enyCh. *eitabo*, *eitaddabo*, B. *naitabo* 'sagen'.

51. Szam. nyeny. (CASTR.) *nāja*, *naija*; (BUD.) Kan. *āje*; (REG.) *naja* 'Körper'; (CASTR.) *najeta*, *naita* 'fett'; (LEHT.) O., OP., K. *nājje* 'Körper'; O. *nājjemjāβ* 'ich wurde fett' stb., *nājjeβ'āi*, N. *nājjeβ'āi*, Lj. *nājjeβ'ri*, P. *nājjeβ'āi* 'roh' stb.; (MUNDY) *Ageeva* 'raro' | ngan. (CASTR.) *nōbua* 'roh' | eny. *aija* 'Körper', Ch. *aijobā*, B. *aijiba*, *aijibe* 'roh' | szelk. (CASTR.) N. *wač*, KO. *wat*, NP., K. *watte*, FO. *wate*, Cs. *wateā*, Taz, Kar. *wuet*, Kar., B. *muet*; (DONN.) Ty. *uad*, ATaz *uēdžā*, FKe. *uātā*, FO. *βad?* 'Fleisch'; Ty. *uadāβ*, Ku. *uadžāβ* 'roh' | kām. (DONN.) A *uā*, F. *uā* 'Fleisch, Körper, Leib' | koib. (KLAPR.) *uja* 'Fleisch'.

A szelkup szókezdő *w-* és *m-* ~ nyeny. *η-*, *φ-* ~ eny., ngan., kam. *φ-* megfelelésre még három példát említ DONNER (Anl. Lab. Spir. 78–9). A szelk. B. *m-* DONNER megállapítása szerint másodlagosan keletkezett *u-*ből. DONNER a szelk. szókezdő *u-* hangot — nagyon helyesen — nem tartja eredetinek, minthogy kizárólag *-a-* előtt fordul elő, s minthogy az eredeti *u-* képvisellete eltérő a fentitől. Pontosan nem okolja meg e jelenséget. Magyarázatul két lehetőséget vet fel: vagy szókezdő **η-* hanggal van dolgunk (de ezt kevésbé valószínűnek tartja), vagy eredetileg magánhangzós kezdetű szóval állunk szemben. Ezt bizonyítja KLAPROTH Ka. *hueu* 'Fleisch' adata, melynek *h-*ja ma már egy szelk. nyelvjárásban sem található és valamilyen szókezdeti aspirációt jelöl (ez a *h-* több olyan szelk. szóban is megtalálható KLAPROTHnál, ahol ma vokalikus szókezdetet találunk).

A szamojéd szócsaládot a komi *jai* 'Fleisch, Leib, Körper' szóval szokták egyeztetni, melynek szókezdő *j-*jét PAASONEN másodlagosnak tekinti. Minthogy azonban UOTILA kutatásai szerint másodlagos *j-* a komi nyelvben csak *e* előtt szokott jelentkezni, ezt az egyeztetést bizonytalannak kell tartanunk.

[DONNER, Anl. Lab. 78–79; PAASONEN, Beiträge 46, 172, 275–276, 299; UOTILA, Kons. Perm. 75–76; LEHTISALO, Abl. Suff. 113, 179–180, 74–75. — Vö. még: SAUVAGEOT, Recherches 127; SETÄLÄ, Stuf. 96; Verw. 57; HALÁSZ: NyK. XXIV, 454.]

52. Szam. nyeny. (CASTR.) *nār*, *nar*, *nārka*, *narika* 'gross', *nārda* 'Grösse', *nārmādm* 'gross werden, wachsen'; (BUD.) Kan. *ārka*, *arka* 'nagy', *ārma-* 'emelkedni, nőni'; (REG.) *narika* 'gross' stb.; (LEHT.) O., OP., T., Szj. *nār*

'Grösse, Ausmass'; O., T., Szj. *nārkkv*, OP. *nārkkv*, U. *ārkkv*, Szjo. *ārkkv*, Lj., Sz., Nj. *nārkkvā*, P. *nāđōkkv* 'gross'; O., T., Szj., Kisz. *nārmp* 'wurde gross', Szjo. *nī arōβ* 'er wurde nicht gross' | eny. (CASTR.) Ch. *adike'o*, B. *arikeo* | szelkN., Kar. *warg*, K., Cs., FO., NP. *warga*, Taz *wuerg*, B. *muerge*; (DONN.) Ty. *uār_r*, *uāry*, N., Vj. *uāry*, KTa. *uār_rγ^o*, ATa. *uār_rq^r*, FTa. *mārg^o*, FKe. *uār_r*, KKe. *uār_rγ^o*, Csa. *uār_rə*, FO. *βār_r* 'gross' | kam. (CASTR.) *urgo*; (DONN.) *ur_rγ^o*, *ūr_rγ^u* 'gross' | koib. (KLAPR.) *urga* | taig. *argò*, *orgo* | mot. *orga* | karág. (PALL.) *opzò* id.

[LEHTISALO, Vok. Jur. 91; Abl. Suff. 60, 113, 234; Renntierzucht 9, 38; DONNER, Anl. Lab. 78—9; SETÁLÁ, Stuf. 107; PAASONEN, Beiträge 50. — Helytelen frg. egyeztetése: HALÁSZ: NyK. XXIV, 454.]

53. Szam. nyeny. (CASTR.) *nu*³ (gen. *nud*) 'Weg, Spur', *nuda-*, *nudona-*, *nudor_na-* 'folgen', *nudunda-* 'einen Weg machen'; (?Knd. *nat_nam* 'schreiten'); (BUD.) Kan. *u* 'Weg'; (REG.) *nun*: *jalinun* 'Tagereise'; (DUN.—GORK.) удъ 'слѣдъ'; (LEHT.) O. *nū*², Kisz., Nj., Sz. *nū*, P. *nū* 'Spur, Weg', O. *nūduntā*, T. *nūdund¹ā*, Szjo. *ūdond¹q^s*, Lj. *nuttuttq^s*, Kisz. *nuttūtūq^s* 'vor den Karawanen zur Orientierung und zum Bahnen des Weges fahren' | ngan. (CASTR.) *noajā* | enyB. *u*, Ch. *ur_i* | szelkJel., Taz, Kar. *wuette*, B. *muette*, N. *watt*, *watte*; (SCHLÖZ.) Tom *wotta*; (DONN.) Ty. *uad_r*, KTy. *uad_r*, KTa. *uāt_t*, ATa. *uēt_t*, N. *uatt_t*, Vj. *uat*, FTa. *mūāt_t* 'Weg' | kam. (CASTR.) *ādē* 'Weg, Heerstrasse'; (DONN.) *ā'dž_i*, *ā'dē*, *ā'tš_i*, *ā't'ə*, *ā't'ə*, *ā'dž_ə*, *ā'tš_i* 'Weg, Spur, Fusspur, Runzel'; (SCHLÖZ.) *addē* 'Weg'.

[DONNER, Anl. Lab. 78; HALÁSZ: NyK. XXIV, 455; TOIVONEN: Vir. XXII, 82—3; GYÖRKE: MNy. XL, 13—16; N. SEBESTYÉN I.: NyK. LIII, 267—270; LEHTISALO, Vok. Jur. 23; Renntierzucht 40. — Helytelenül: SETÁLÁ, Stuf. 46, 106; Verw. 78.]

Kétes megfelelője a m. *út* szó, melyet MESKÓ LAJOS és PAIS DEZSÓ az *úszik* ige *ú-* tövéből magyaráznak (MNy. XXXVII, 193—194). A magyar és a szamojéd szavak egyeztetése HALÁSZ IGNÁCTÓL származik. Ehhez az etimológiához tartozónak vélte korábban TOIVONEN a lappN. *vuottet* 'se spor, finde spor efter dyr' (> fi. *vuottaa*) szót is, később azonban (Sitz.ber. Fi. Akad. 1949, 196—7) a lapp szónak más magyarázatát fogadta el. (A lapp szóra l. még: LEHTISALO: MSFOU. LVIII, 135; UOTILA: FUF. XXVI, 190.) GYÖRKE JÓZSEF arra hivatkozva, hogy egyrészt a nganaszan adatban *-jā* képző van, s hogy másrészt az etimológiát sem uráli **-t-*, sem uráli **-tt-* feltevésével nem lehet megérteni, azt következteti, hogy mind a magyar szó *t*-jében, mind a szamojéd adatok *t*, *tt*, *d*, *r* hangjaiban, ill. az ezek fejleményeképp jelentkező gégezárában az uráli **t*. névszóképzőt kell látnunk. A szóbelseji mássalhangzóval valóban bajok vannak. Az uráli **-t-* szabályos megfelelései a szamojédban: nyenyec *-d-*, ill. szóvégi helyzetben ('); nganaszan *-t-*, *-d-*, ill. szóvégi helyzetben ('); enyec B. *-d-*, Ch. *-r-*, ill. szóvégi helyzetben mindkét nyelvjárásban ('); szelkup *-t-*, *-tt-*, *-d-*; kamasz *-d-*, *-d'*, ill. szóvégi helyzetben $\emptyset$. A szamojéd adatokat tehát magyarázhatnók uráli **t* hangból, csak a magyar *út* szót nem, mert a magyarban az uráli **t* megfeleléseképpen *-z* képviselést várnánk (vö. *víz*, *vezet*, *fazék*). Ezért gondolt TOIVONEN arra (Vir. XXII, 82—3), hogy a magyar, lapp és szamojéd szók szóbelseji, ill. szóvégi mássalhangzói uráli **-tt-*ből fejlődtek. Bár a **-tt-* képviselése a szamojédban: nyenyec *-t-*, *-d-*, *-t*; nganaszan *-t-*, *-t*; enyec *-t-*; szelkup *-d-*, *-t-*, *-tt-*, Csl. *-č-*; kamasz *-d-* formában jelentkezik, néhány példában a **-tt-* megfeleléseként a szamojéd,

nyelvekben mégis a fgr., ill. uráli *-t- megfelelési sorát találjuk (l. PAASONEN, Beiträge 75). Ezek közé sorolja — kérdőjellel — PAASONEN a m. út szó szamojéd megfelelőit is (i. h. lapalji jegyzet). A magyar szó idetartozása esetén sokkal valószínűbb a szóbeljeji *-tt- feltevése, mint az, hogy GYÖRKE véleményének adjunk helyet. — Legújabban azonban N. SEBESTYÉN IRÉN azt a véleményét fejtette ki, hogy a szamojéd szók — a nganaszan *noajā* alak kivételével — a magyar *út* szón kívül a chanti DN. *ōγāt* 'Landenge' jelentésű szóval is összefüggenek¹, s hogy a szó belsejében eredetileg *-tk- mássalhangzókapcsolattal kell számolnunk. A *-tk- hangkapcsolat szamojéd megfelelőire azonban alig van példánk, s ezekből is csak a szelkup adatok képviselőjére kapunk egyértelmű felvilágosítást (l. PAASONEN, Beiträge 66—67). A chanti *ōγēt* nyenyec megfelelőjében pedig inkább olyan képviselőt várnánk, mint a chanti DN. *ñγγēt* 'Pfad' ~ nyenyec (CASTR.) *ñeda*, (LEHT.) O. *ñēdv* 'Karawanenweg, zufälliger Winterweg' esetében (l. LEHTISALO: MSFOu. LVIII, 120). De SEBESTYÉN IRÉN egyeztetésének a jelentésbeli oldalát sem látom tisztázottnak, s ilyen körülmények között a chanti *ōγāt*, a manysi *āxt* és a magyar *út* idetartozását kétesnek vélem.

54. Szam. ngan. (CASTR.) *jintu* 'Njelma' | enyCh. *jiddu*, B. *adde* | szelkNP., Cs. *wanže*, Taz, Kar. *wuenž*, B. *muenž*; (DONN.) Ty., KTy. *uanđž*, ATa. *uanđə*, Csa. *uadžž*, FO. *βađđžə*; (KLAPR.) „Laak“ *gonš* id.; (PALL.) „ad Narym“ *uēntsche* 'salmo leucichthys'

~ msiTJ. *oš*(*kōl*), AK. *uš*, Szó. *ūz* 'helma' | chtiDN. *ūntš*, O. *ušs*, *us*; (PALL.) „Ber.“ *unsch*, *utschku* | kmiI. *udž* id. | lpKld. *vâitsé'k* 'kleiner Lachs'.

[N. SEBESTYÉN I.: NyK. XLIX, 19; Acta Lingu.Hung. I, 310; DONNER, Anl. Lab. 78; TOIVONEN, FUF XIX, 119; PAASONEN, Beiträge 127; SETÄLÄ, Stuf. 90—1; Verw. 49.]

55. Szam. nyeny. (CASTR.) *ñesi*, *ñesy*, *ñysi*, *ñysi* 'Zeltdorf', *ñesydm* 'stehen bleiben und sein Zelt aufschlagen'; (LEHT.) O., OP., T. *ñiššī*, U-C. *ē.ššī*, Lj. *ñžžrī*, Nj. , P. *ñššī* 'Zeltdorf'; O. *ñāššō* (inf.), T. *ñžž*, *ñāššī* (3. sz. sg. aor.), *ñžžō*, Szj. *ñššō*, U. *ē.ššō* (inf.), N. *ēššim* (1. sz. sg. aor.), Kisz. *ñžžūš* (inf.), Sz. *ñššūm* (1. sz. sg. aor.) 'halt machen und Zelte aufschlagen': > O. *ñāššōpt'š*, Szj. *ñššōpt'š*, U-C. *ē.ššōpt'š* 'Zeltdorf'

~ mdE. *ežem*, *ižim*, M. *ežem*, *ježem* 'Platz, Stelle; wandfeste Bank' | fi. *asu-* 'wohnen' | lp. *assá-* (< fi.) 'id., sich ansiedeln' | ? msi (AHLQV.) *assim* 'Kissen' | ? chtiDN. *āššm* 'Kopfkissen; Ort, worauf der Kopf beim Liegen ruht'.

[TOIVONEN: FUF. XVIII, 191 k.; COLLINDER, Indo-uralisches Sprachgut 59; LEHTISALO, Abl. Suff. 64, 259; Vok. Jur. 49, 60.]

56. Szam. nyeny. (CASTR.) *na* 'der Gott der Unterwelt, der Tod und Krankheiten sendet'; (LEHT.) O. *nā* 'Todesgeist' (Vd. 15) | ngan. (CASTR.) *na* 'Gott' | eny. *na* 'Gott', B. *nā-faddi*, *ā-padde* 'klarer Rand am Horizont (Gottes Saum)'

[Helytelenül l. SAUVAGEOT: MNy. XXIII, 468.]

*

¹ A chanti szó megfelelője a manysiban: (KANN.) AK. *āxt*, KK. *ēkt*, FK. *ē'kt*, P. *ēkt* 'Wasserstrasse zwischen zwei Seen, von einem See zu einem Fluss führender Abfluss (Bach oder Fluss)'. L. KANNISTO: FUF, XVIII, 83; MUNKÁCSI: NyK. XXVI, 16; KÁLMÁN: NyK. LIII, 155.

A fenti példákban a nyenyecben $\eta \sim \emptyset$ képviseletet találunk. Az $\eta \sim \emptyset$ váltakozás meglehetősen szabályosan interdiálektális. A szókezdő η -jelentkezik az obdorszki (O.), szjoidai (Szj.), kolvai (K.), izsmai (I.), izsma-mezenyi (MB, MI.) tundrai nyelvjárásokban, valamint a kiszeljovszkajai (Kisz.), *nits'ej-i* (Ni.), ljamini (Lj.), szahalinszkajai (Sz.), njalinai (Nj.), Purrementi (OP.) és maikovszkajai (Maik.) erdei nyelvjárásokban minden esetben.¹ A szókezdő η - ugyancsak minden esetben megvan a tazi (T.) tundrai nyenyec nyelvjárásban, de egy esetben (*η̄ t̄š̄ē ~ q̄v'z'ēi* 37. sz.) $\emptyset$ -val váltakozik. Hasonlóképp a puri (P.) nyelvjárásban 29 adat közül egyben találunk csak $\emptyset$ képviseletet (31. sz.).

Mássalhangzóhiány jelentkezik a szjomzsi (Szjo.), nesi (N.), okszinói (Oksz.) tundrai nyelvjárásokban minden esetben. Az usztj-cilmai (U-C.) tundrai nyelvjárásban szintén minden esetben $\emptyset$ képviseletet látunk, egy esetben azonban (U-C. *η̄ōB'p* 'Handschuh' ~ *ōB'qđi* 'hat Fausthandschuhe an', 45. sz.) $\eta \sim \emptyset$ váltakozást, egyszer pedig η - képviseletet (11. sz. *η̄qđ'ims*) látunk. Az usztjei (U.) nyelvjárás adatai közül 16 esetben $\emptyset$, 5 esetben η - képviselettel állunk szemben. A mezenyi (M.) nyelvjárás szintén kétféleséget tükröz: 3 esetben $\emptyset$, 1 esetben (48. sz.) η - képviseletet. A nyenyec nyelvjárásokban mutatkozó képet LEHTISALO idézett adatai alapján a következő táblázatba² foglalhatjuk.

tundrai nyenyec														erdei nyenyec						
	O.	OP.	T.	Szj.	K.	I.	MB. MI.	U.	Oksz.	U-C.	M.	Szjo.	N.	Kisz.	Ni.	Lj.	Sz.	Maik.	Ni.	P.
η	43	15	23	32	15	2	4	5	—	1	1	—	—	18	2	22	12	3	28	20
$\emptyset$	—	—	—	—	—	—	—	16	7	18	3	14	17	—	—	1	—	—	—	1
$\eta \sim \emptyset$	1	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Mit mond ez a kimutatás? Azt, hogy az η - a nyenyec nyelvterület legnagyobb részén általános, s magánhangzós szókezdő csak a tundrai nyenyec területnek a peremén fordul elő tömegesen, főleg a komi és az orosz nyelvterület határán (Mezeny, Pusztozerszk, Usztj-Cilma, Nes környékén). Ha más kutatók adatait is figyelembe vesszük, azt látjuk, hogy CASTRÉN és BUDENZ kanini adatai ugyancsak magánhangzós kezdetűek, tehát megerősítik fenti észrevételünket. Ezzel szemben SPROGIS kanini adataiban $\eta \sim \emptyset$ váltakozást látunk, ami azzal magyarázható, hogy SPROGIS valószínűleg olyan kanin-

¹ A 21. sz. példában az O. és OP. nyelvjárásban $\eta \sim \emptyset$ váltakozást látunk az O. *amcŕi ~ η̄q̄β̄ē* alakpárban.

² Táblázatunk e dolgozat etimológiai anyaga alapján készült, s így természetesen nem adhat teljesen hű képet az η - képviseletéről a nyenyec nyelvjárásokban. Példaképpen megemlíthetjük, hogy a táblázat szerint az Oksz. nyelvjárásban nem ismeretes a szókezdő η - hang LEHTISALO okszinói nyenyec szövegeiből viszont kiderül, hogy a mondatban olykor η -nes alakok is előfordulnak: *ārkkq̄j̄um* 'der ältere' (MSFOu. XC, 75), de: *nār* 'hēnne t̄š̄ā η̄ ārkq̄do' 'von drei Männern der älteste' (i. m. 77); *hēhēncŕ āēβ̄β̄i* 'es gab Mücken' (i. m. 75), de: *šid'e p̄ādan k̄ašq̄β̄o tōn c̄āēβ̄x̄annp̄ nā* 'zwei Waldjuraken sind am Ufer des Sees' (i. m. 74); *iñnamt̄y āēβ̄bont̄y ū* 'm̄š̄ēdp̄ 'er legte seinen Bogen unter seinen Kopf' (i. m. 75), de: *ton š̄āda η̄l̄* 'an den Fuss des Uferberges vom See' (i. m. 75).

vidéki nyelvjárásból gyűjtött, amely nem egyezik a CASTRÉN és BUDENZ által lejegyzett állapottal, hanem az η - és ϕ képviselőtű nyelvjárások között áll. Ezt látszik alátámasztani az a körülmény is, hogy ADELUNG két mezenyi adatában (41. sz.) η - váltakozik ϕ -val („jugori“ és pusztoszerszki adataiban viszont általánosan ϕ van).

A fenti képviselőtektől egy eltérő jelenséget találhatunk a nyenyecben. A 17. sz. példában LEHT. *ŋjjerŋ* 'Archibuteo lagopus' szavát nem választhatjuk el CASTR. *iera*, *ŋiera*, *yera* 'kleine Ohreule' adatától, melyben a *j*- értékével nem vagyok tisztában (a szóbelseji *j*- hatására keletkezett az esetleges szókezdő aspiráció zöngülésével és palatizálódásával?).

A n g a n a s z a n b a n az 1—5, 7, 9, 11, 14—19, 21, 24, 26, 32—33, 36, 41—43, 45—46, 51, 53, 56. sz. példákban η -, a 6, 8, 10, 39, 40. sz. példákban η ~ ϕ váltakozó képviselőt, a 48—49. és 54. sz. példákban pedig *j*- képviselőt találunk más-más fonetikai helyzetben. A 31. sz. etimológia *hg*-val kezdődő (PALLAS) adata nyilvánvalóan azonosnak vehető az η -es alakokkal. Az η - tehát a nganaszanban az esetek jó 5/6-od részében megvan, s nyilvánvalóan kapcsolatba kell hoznunk a megfelelő nyenyec példák η -jeivel.

Sokkal kevésbé elterjedt a szókezdő η - az e n y e c b e n: csak 5 példában, az összes enyec adatok kilenced részében fordul elő (41, 42, 43, 44, 56. sz. — mind mélyhangú szó, *u*, *o* előtti helyzet). A 46. sz. etimológiában *n*-, az 54. sz. példában Ch. *j* ~ B. ϕ , az 50. sz.-ban B. *n*- (~ Ch. ϕ) szókezdőt, a többi esetben (1—21, 23—24, 39, 45, 48—49, 51—53. sz.) magánhangzós szókezdetet találunk, függetlenül attól, hogy mély- vagy magashangú szavakról van-e szó.

A s z e l k u p b a n pedig majdnem minden esetben semmi nyoma nincs a szókezdő mássalhangzónak. Az 51—54. sz. példákban azonban a nyenyec η - (~ ϕ) | ngan. η - | eny. ϕ képviselőteként *w*- (~ *m*-) hanggal találkozunk. A *w*- (*u*-, *β*-) minden nyelvjárásban jelentkezik *-a* előtt, kivéve a bajchait, ahol másodlagos, *w*-ből keletkezett *m*- fordul elő. Példáinkban a szelkupban egyszer jelentkezik szókezdő *n*- (45. sz.).

A s z a j á n i s z a m o j é d nyelvekben a tárgyalt példák általában magánhangzóval kezdődnek, néha azonban nazális (*n*-, *m*-), *p*- vagy *h*- is előfordulhat a szó kezdetén. A 7. sz. példában kam. *p*¹, a 44. sz. példában a koibálban *n*-, a 48. sz. példában a taigiban, a 43. sz.-ban a motoriban *h*-, a 49. sz. példában a taigiban és a motoriban *m*-, a 2. és 49. sz. példában pedig kam. ϕ ~ *i* szókezdő mássalhangzót találunk.

Másrésről viszont a megfelelőekként felhozott r o k o n n y e l v i adatok zöme magánhangzós kezdetű, ill. a szókezdő mássalhangzók, melyek az etimológiákban jelentkeznek, másodlagosak.

Ilyen másodlagos hangok a manysiban: *j*- (2, 40, ?48. sz.), *v*- (?41): az előbbi főleg palatális magánhangzók, az utóbbi velárisak előtt. A chantiban *i* (?48. sz.), *u*- (18, ?41, 54. sz.), az udmurtban és a mordvinban *j*- (4, ill. 55. sz.), a lappban *v*- (2, 5, 16, 22, 27, 54. sz.), *h*- (7, 47. sz.), a finnben *h*- (5. sz.).

A finnugor nyelvek alapján úgy vélhetjük, hogy ezek a szavak a finnugor alapnyelvben is jobbra magánhangzóval kezdődtek. Négy példában azonban azt látjuk, hogy az idézett szamojéd szavaknak olyan finnugor szók felelnek meg, amelyeknek kezdő mássalhangzójában eredeti finnugor *j-, ill. *β- hang folytatóit kell látnunk. Fgr. *j-vel kell számolnunk a 49. sz.

¹ Ennek másodlagos voltára már PAASONEN (Beiträge 246) és DONNER (Anl. Lab. 118) rámutattak.

etimológia esetében és talán a 48. sz. példa esetében is (nyeny. *ηuda* ~ ? msi *još* 'Fuss' stb. és nyeny. *ηn* ~ fi. *jousi*, m. *ij*).¹ Fgr. *β- jelentkezik a 12. sz. (nyeny. *ηē-* ~ m. *vol-*, udm. *vilinē*) és 14. sz. (nyeny. *ηablaci* ~ ? m. *öl-*, udm. *viž-* 'töten') etimológiákban. De ezek közül is a 14. sz. bizonytalan és kérdéses etimológia.

Más szóval: a finnugor nyelvek 4 példa — köztük két bizonytalan példa — kivételével arról tanúskodnak, hogy az idézett etimológiák előzménye a finnugor alapnyelvben magánhangzóval kezdődött, a szamojéd nyelvek viszont egy szókezdő mássalhangzó nyomait őrzik. Ez a szókezdő mássalhangzó — leginkább η- alakban — elsősorban az északi szamojéd nyelvekben (főleg az idegen hatástól távolabb eső nyenyec nyelvjárokban és a nganaszamban) van meg, de szórványos nyomai a szelkupban (w-) és a szajáni szamojéd-ban (m-, n-, h-) is kimutathatók.

*

Mielőtt azonban következtetéseinkben tovább mennénk, még meg kell vizsgálnunk az etimológiák két további csoportját, amelyekben a szamojéd nyelvekben szókezdő mássalhangzó jelentkezik, a finnugor nyelvekben azonban nem.

Az első csoportba (57–61) azok az etimológiák tartoznak, melyekben a nyenyec η- kezdetű szavaknak *ñ-* kezdetű alakváltozatuk is van:

57. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηewa*; (BUD.) Kan. *aeva*; (REG.) *ηewua*; (PALL.) *ηāwau*, *ηāiwa*; (WITSEN) *najewa*; (LEHT.) O., Szj., I., MB., U. *ηāēββv*, *ηāēββv*, T. *ηāēββv*, *ηāēββv*, *ηāēββv*, K. *ηēββv*, U-C., Oksz., M., N. *āēββv*, *āēββv* 'Kopf', Szjo. *āēββv* 'sein Kopf', Lj., N. *ηāēββv*, Ni. *ηāēββv*, P. *ηāēββv*, Kisz. *ηāēββv* (demin.) 'Kopf'; > (CASTR.) *ηaewaei*; (LEHT.) O. *ηāēββv*, OP. *ηēββv*, Szj. *ηāēββv*, Nj. *ηēββv*, P. *ηāēββv* 'Gehirn'; irod. *ηēββv* 'мозг (головной)' ~ (CASTR.) *ηemaēi*, *ηiemaēi* 'Gehirn'; (BUD.) Kan. *ηemaj* 'agyvelő'; irod. *ηemāi* 'мозг (головной)' | ngan. (CASTR.) *ηaiwāa*, *ηaewāa* | enyCh. *ae*, B. *ebē* 'Gehirn', Ch. *abūdi*, B. *ēba*; (DONN.) K. *ēββv* 'Kopf' | taig. (?) (MESSERSCHM.) *aiba* | kar. (PALL.) *aibada* 'Kopf' | mot. (SCHLÖZ.) *Nhamba*; (KLAPR.) *nambam* 'Kopf' ~ msiSzo. *āβā* (*āβā* 'Bärenkopf') | chti (PÁP.) *āyā* 'a medve ajka' (ÉOM. 129) | mriKB. *βū* 'Kopf'; oberes Ende, Wipfel, | fi. *oiva* 'egregius', *oivaltaa* 'intelligere' | lpN. *oaiwve* 'caput; ingenium'.

[KANNISTO: MSFOu. LII, 103–4; LEHTISALO, Abl. Suff. 12; FUF. XXI, 19; Vok. Jur. 42, 109; Renntierzucht 25 stb.; COLLINDER, Jukag. u. Ural. 9. — Másképp: PATKANOV: NyK. XXXI, 444, és részben másképp SETÄLÄ, Stuf. 36, 119; PAASONEN, Beiträge 282–283. — A 'Gehirn' jelentésű nyenyec szókra l. helytelenül: PAASONEN, Beiträge 31, 282; Stuf. 21, 23; Verw. 58.]

58. Szam. nyeny. (CASTR.) *ηameadm* 'saugen', *ηametāu* 'säugen', *ηamieib-tēu* 'ein wenig säugen'; (BUD.) Kan. *āmea* 'szopni', *āmetāla* 'szoptatni'; (REG.) *ηameptaru* 'saugen'; (LEHT.) O. *ηāmmē* 'saugen', *ηāmmēβntš* 'um zu saugen' (Abl. Suff. 106), *ηāmmē jv*, OP. *ηāmmē jv*, Nj. *ηammōr* 'ššier' 'Zitzenmilch' (Renntierz. 63) ~ O. *ηimnē*, *ηumnē*, T. *ηimnē*, Szj. *ηimnē*, Kisz. *ηimnēāš* 'saugen', Szjo. *ηimnēβ* 'ich sog', Lj. *ηimnēāt* 'sauge' | ngan. (CASTR.) *ηimirim* 'saugen' | szelkN. *ηemnap*, KO., K. *ηemnav*, FO., Cs., NP., Jel., B. *ηemnam*,

¹ PAASONEN ebben az esetben az uráli alapnyelvre *η- hangot rekonstruál (Beiträge 274).

Kar. *ńıman*, Taz. *ńıman*, *ńımelčam* 'saugen'; N. *ńıurap*, KO., K. *ńıurau*, NP. *ńıewaram* 'saugen' stb.; N. *ńıej*, KO., Jel., B. *ńıeps*, K., NP., Cs., Taz *ńıepse*, FO. *ńıepsä*, Kar. *ńııps* 'Brustwarze' | kam. *ńıımerłım*; (DONN.) *ńıımērłem*, *ńıımərłem* 'saugen'

~ m. *em-ik* | chtiDN. *e'mdä*, Trj. *ǎmt'ǎvz* 'saugen' | fi. *ımeä* id. | ? lpN. *ńıammät* id.

Idetartozónak szokták vélni a komi *ńım-* 'saugen' igét is. E szó kezdő *ń-* hangja azonban nem lehet másodlagos képződmény, s ezért törölnünk kell a fenti etimológia tagjai közül. Ez az eljárás annál is inkább indokolt, mivel a komi *ńım-* szó, a *ńam-*, *ńamn-* 'essen (Kind)' szóval együtt — FOKOS-FUCHS DÁVID véleménye és szíves közlése szerint — hangutánzó, hangfestő eredetű lehet.

[EtSz; HALÁSZ: NyK. XXIV, 461—2; PAASONEN, Beiträge 13, 250; LEHTISALO: FUF. XXI, 42; SETÄLÄ, Stuf. 13; Verw. 60; MUNKÁCSI: Nyr. XII, 487; NyK. XXIII, 87; COLLINDER, Jukag. Ur. 77; SAUVAGEOT, Recherches 125; STEINITZ, Fgr. Vok. 31.]

59. Szam. nyeny. (CASTR.) *ńāni*, *ńāni*, *ńāni* 'ein anderer', *ńāni*, *ńani* 'aufs Neue, wiederum'; (BUD.) Kan. *āni* 'ein anderer'; (REG.) *ńāni* 'mancher, und'; (LEHT.) O. *ńāni* 'ander', *ńāni* 'wieder, abermals', Nj., P. *ńāj* 'wieder, anderer', Nj. *ńıjji*, Sz., Kisz., Maik. *ńıjji* 'ander' ~ (CASTR.) *ńābi*, *ńābi*, *ńāwi*, *ńābi*; (LEHT.) O. *ńābī*, Oksz. *ńābi*, Nj., Maik. *ńımāni* 'ein anderer' | ngan. (CASTR.) *ńameai* 'ein anderer' | enyCh. *ēnau*, *ēna* 'ein anderer, der Zweite', B. *ńēke* 'der Andere' | szelkB., Taz. *āme*, N., KO., K. *āu*, Csl. *oau*, FO. *ēau* 'anderer'; N., K., B., Taz *ai*, NP. *ak* 'wiederum, noch'; (PÁP. K.) *ai* 'még, és' | kam. (CASTR.) *āmi*; (DONN.) *āmi*, *āmi* 'anderer'.

[SAUVAGEOT, Recherches 127—128; SETÄLÄ, Stuf. 16, 24; LEHTISALO, Vok. Jur. 43; PATKANOV: NyK. XXX, 422.]

60. Szam. nyeny. (CASTR.) *ńydea* ~ *ńydea* 'Baumkrümmung, Biegung der Schlittenkufe', *ńıdea* 'Krümmung an der Schlittenkufe' | enyCh. *edua* 'Schlittenkufe', *eduińarō*, B. *esuińado* 'hinabgleiten'.

61. Szam. nyeny. (CASTR.) *ńylȳ*: *hō-ńylȳ* 'Birkensaft', *ńylu* 'Saft', mscr. *ńylu* 'Baumsaft' ~ *ńylu* 'Saft': *hō-ńylu* 'Birkensaft', mscr. *ńılu*, *ńılju* 'Baumsaft' | szelkB. *āle*, Jel. *ūl*, Taz, Kar. *ūl*, NP. *ūllu* 'Baumsaft'

~ msiTJ. *ǫl*, KL. *īl* 'Splint' (der Birke) | chtiDN. *ǎz*, Kaz. *ǎl* 'Baumsplint' | kmiI. *jē*, Sz., L. *jel* 'Milch' | udm. *jel* id. | fi. *jālsi*, *jāltä*, *jālttä* 'Baumsplint'.

[TOIVONEN: FUF. XX, 53; PAASONEN, Beiträge 91—2; SETÄLÄ, Verw. 45; Stuf. 104—5; BEKE: NyK. XLV, 346.]

A második csoportba azok az etimológiák tartoznak, melyek a nyenyecben *ń-* palatális nazálissal kezdődnek:¹

62. Szam. nyeny. (CASTR.) *ńeka*, *ńieka*, *ńieka* 'älterer Bruder; Oheim'; (REG.) *ńeka* 'älterer Bruder'; (LEHT.) O., U-C. *ńēkkv*, Szj. *ńākkv*, U., Oksz. *ńākkv* 'älterer Bruder, jüngerer Bruder des Vaters' | szelk. (CASTR.) N., K., FO. *agā*, Csl. *akā*; (PÁP. K.) *aga* 'idősebb fivér'

~ chtiNi. *ākz*, O. *āgi* 'Vater des Grossvaters' | msi *aki* 'дед; старший брат отца; муж старшей сестры' | lpN. *ākke* 'father's brother, paternal uncle'.

¹ A *ńēkkv*, *ńıbē*, *ńıšša*, *ńıhoku*, *ńımē* szók kezdőmassalhangzójának másodlagos voltára LEHTISALO (MSFOU. LVIII, 125; LXVII, 235—6), a *ńān* szókezdő *ń-*jének másodlagosságára SETÄLÄ (FUF. XII, Anz. 91) is rámutat, a nélkül, hogy bármelyikük is magyarázná.

[TOIVONEN, Sitz.ber. Fi. Akad. 1949, 183; LEHTISALO, Vok. Jur. 64, 100.]

63. Szam. nyeny. (CASTR.) *hāmd*, *hāmd*, Knd. mscr. *hāmt*; (BUD.) Kan. *hāmta*; (REG.) *hāmta-ta* 'Horn'; (LEHT.) O., Szj., N. *hāmt*, T. *hāmt*², U-C. *hāmt*^A; Lj., Kisz., Nj., Sz., P. *hāmt* 'Geweih, Horn' | ngan. (CASTR.) *hāmta* | enyCh. *eddo*, B. *naddo* | szelkN. *āmī*, Jel., B., Taz, Kar. *āmde*, K., NP. *āmde*, Cs. *oamdä*, FO. *eamde* | kam. *amnu*; (DONN.) *amno*, F. *āmno*, *amnu* | koib. (KLAPR.) *amna* | mot. *amde* 'Horn'

~ ? msi *ānt* | chtiDN. *ānet*, Kaz. *ānēf* 'Horn'.

[PAASONEN, Beiträge 86; SETÄLÄ, Stuf. 78; Verw. 56—7; LEHTISALO, Abl. Suff. 28; Vok. Jur. 71. — HALÁSZ: NyK. XXIV, 453.]

64. Szam. nyeny. (CASTR.) *nāba* 'Mutterschwester, Stiefmutter, Frau des ältern Bruders', *nābako*, *nābaku*, *nābuko* 'ältere Schwester'; (BUD.) Kan. *nāba* 'mostoha anya'; *nābuko* 'néne'; (REG.) *nābko* 'ältere Schwester'; (LEHT.) O. *nāb'v* 'Stiefmutter, Frau des älteren Bruders'; O. *nāb'qāku*, K. *nāb'qākkō*, U., Ū-Č. *nāb'qāko*, Lj. *nēāpāqku* 'ältere Schwester' | ngan. (CASTR.) *nāba*, *nāfu*, gen. sg. *nābu* | eny. *ōba* | szelkN. *apa*, K. *appa*, NP. *oppe*; (PÁP. K.) *aba* id.

~ lpHärj. *oab'ba* 'Schwester'.

• [HALÁSZ: NyK. XXIV, 456; SETÄLÄ, Stuf. 44; LEHTISALO, Abl. Suff. 369.]

65. Szam. nyeny. (CASTR.) *nā*, Knd. *nān* 'Mund'; (BUD.) Kan. *nā* 'száj'; (REG.) *nām* 'szám'; (KLAPR.) *Njach* 'Mund'; (LEHT.) O., Szj., K. *nā*, U-C. *nā*, Sz., Nj., P. *nān* | ngan. (CASTR.) *nān*, mscr. *aang*; (STRAHL) *Nang* | eny. (CASTR.) Ch. *ē*, gen. sg. *eo*, dat. sg. *eddo*, B. *na*, gen. sg. *nā*; (LEHT.) Waj. *nā-ši* (*ši* = 'Öffnung'); (STRAHL.) *Æhka* | szelk. (CASTR.) N., Jel., Kar. *ak*, *āk*, KO., K., NP., B., Taz *ān*, Csl. *oan*, FO. *ean* 'Mund'; (PÁP. K.) *āk*, *ak* 'száj, torkolat'; (STRAHL.) Nar. *Aak* | kam. (CASTR.) *an* 'Mund'; (DONN.) *ān*, *an*, *ān* 'Mund, Maul, das Innere' | koib. (KLAPR.) *an* | mot. *ag-ma* | taig. *ān-de* | karag. (PALL.) *en-de* id.

~ chtiDN. *ōn*, O. *ōn* 'Öffnung der Flasche' | kmiP., PK. *em*, U. *vem*, I. *vom* | udmU., G., B. *im*, J., M., S. *im* 'Mund, Öffnung, Mündung' | md. **on-*, **ov-*, **oj-*: *onkst*, *ojkst*, *ovks* 'Gebiss am Zaum' | mri (RAMST.) KB. *ān* 'Mündung'; (GEN.) *an* 'Öffnung der Türe, des Sackes; Riss am Kleide' | lpN. *vuonas*, L. *vūenas* 'capistrum; halter or band on the muzzle of a dog' (<: *vuognā).

[TOIVONEN: FUF. XVII, 281—2; UOTILA, Kons. Perm. 57; LEHTISALO, Abl. Suff. 17; Vok. Jur. 51, 71, 117 jegyz.; FUF. XXI, 8—9. Más fgr. szókat is idevon még: COLLINDER, Juk. Ur. 84; PAASONEN, Beiträge 27—8, 137; SETÄLÄ, Verw. 53; Stuf. 20; HALÁSZ: NyK. XXIV, 453.]

66. Szam. nyeny. (CASTR.) *nār*, *nāru*, *nārpoi* 'in die Quer', *nār-pea* 'Querholz' | ngan. *nārūān* 'in die Quer', *nārūbtāama* 'in die Quer legen', *nārūbtatua* 'in die Quer liegend' | enyCh. *ēdu*, *ēdugādu*, B. *nāru*, *nārūtēde* 'in die Quer, querüber', Ch. *ēdūtābo*, B. *nārūtābo* 'in die Quer legen', Ch. *ēdūtēre*, B. *nārūtēde* 'querliegend' | szelk. *āren*, *ārt* 'in die Quer' | kam. *āru* id.; (DONN.) *āru*, A. *āro* 'in die Quere, quer vor'.

67. Szam. nyeny. (CASTR.) *nānd*, *nānd*; (LEHT.) O., Szj. *nānt*, T. *nānt*; Lj., Sz., Kisz. *nānt* 'Schneide' | ngan. (CASTR.) *nānta* 'Schneide an Axt, Messer' | enyCh. *eddo*, B. *naddo*, Waj (LEHT.) *nāō* 'Messerschneide' | szelk.

(CASTR.) N., Kar. *ānd*, K. *āndde*, NP., Jel., Taz *ānde*, Csl. *oande*, FO. *ēande* 'Schneide'

~ msiKL. *intem* 'schärfere, stählerne Kante des Beils oder Messers,¹ (MUNKÁCSI: KSz. I, 44) | chtiDN. *i'nt* (3. sz. sg. *i'ntot*), V. *in'l*, Vj. *inll'*, Trj. *i'p'λ*, Ni. *ien'tll'*, Kaz. *ien'λλ*, O. *inll'* 'Schneide (eines Werkzeugs)'.
[PAASONEN, Beiträge 31, 281; SETÄLÄ, Stuf. 84; LEHTISALO, Vok. Jur. 51, 71—2; Abl. Suff. 186.]

68. Szam. nyeny. (CASTR.) *no* 'Tür' | ngan. *noa* | enyCh. *nia*, B. *no*, *nu* id. | szelk. -a : N. *mādá*, K., NP. *māttá*, Cs., FO. *muadá*, Jel. B., Taz, Kar. *māta* 'Tür' (vö. *māt* 'Zelt') | kam. *āje*; (DONN.) *āhē*, *āip*, *ājā* 'Tür' | koib. *ai* | mot. *no* | taig. *nja-da* id.

~ msiTJ. *εiβ*, TCs. *aiβ*, AK. *àβ*, KK. *ēβ*, FK. *èβ* stb. 'Tür' | chti *ay*: DN. *χάδαυ* (vö. *χότ* 'Haus'), Ni. *oy* stb. 'Tür, Tor' | ? mriKB., J. *ama'sa*, T. *omsa*, *opsa* (ha a -*sa* elem képző) | fi. *ovi* id.

[TOIVONEN : FUF. XVII, 281; SETÄLÄ, Stuf. 46. Máskép : PAASONEN, Beiträge 278—9; HALÁSZ : NyK. XXIV, 453.]

69. Szam. nyeny. (CASTR., BUD.) *nema*; (LEHT.) O. *nēnīme*, *nēmīmp*, T., Szj. *nēmīmp*, N. *nīēmīmp*, Nj. *nīēββvā*, P. *nīēηβv* 'Schlaf'; Lj. *nēηβv* *tēēē*, Kisz. *nēββōl tēēē* 'etwas schlafen'; Lj. *nēηβv* *χάχōβχανvā* 'um die Zeit des tiefsten Schlafes' | ngan. (CASTR.) *ηambu* | enyCh. *ema*, B. *noma* | ? szelkN. *āη*, K., KO., NP. *āηu*, B. *āηe*, Taz *ānke*, Kar. *anke*, Cs. *oanη*, FO. *ēanη* 'Schlaf' | ? kam. (DONN.) *nēmārlēm*, *nēmārlēlēm* 'einschlafen' — (vö. nyeny. *haneu* 'gähnen' ?).

[LEHTISALO : Vir. 1950, 162; Abl. Suff. 85—6; Vok. Jur. 100. A magy. *alom* szó családjával hozza kapcsolatba : SETÄLÄ, Verw. 61; Stuf. 28, 38, 113—4. L. még PAASONEN, Beiträge 43; HALÁSZ : NyK. XXIV, 452.]

70. Szam. nyeny. (CASTR.) *haneu* 'gähnen', *hanerhādm*, *hanerhādm*, *hanertādm* 'angähnen'; (BUD.) Kan. *hagerta-*, *hagirda-* 'nyitni, kinyitni', *hagirda-* 'ásítani, ásitozni' | szelk. (CASTR.) N. *āmak*, *āmbak*, *āmambak*, K., KO. *āmmaη*, Csl. *oamaη*, FO. *ēammaη*, NP. *āmmuaη*, Jel., B., Taz, Kar. *āηaη*, Taz *āηambaη* 'gähnen' | kam. *āmoilām* id.; (DONN.) *a'mōlām*, *a'mōlām*, F. *a'mōlām* 'gähnen' (vö. nyeny. *nema* 'Schlaf' ?).

[SETÄLÄ, Verw. 61; Stuf. 23.]

71. Szam. nyeny. (CASTR.) *nene* 'sehr'; (LEHT.) O. *nēnnā* 'recht, sehr' : > (CASTR.) *nienaei*, *nenaei*; (LEHT.) O. *nēnnāi*, OP. *nēnnāei* 'richtig, wirklich'; (PROK.) *nenaj* 'настоящий'; (CASTR.) *nienasea*; (LEHT.) O. *nēnnāsē* 'Wahrheit'; (CASTR.) *nēnsa*; (LEHT.) Nj. *nīēnsvā*, O. *nēntsv* 'gerade' stb.; (CASTR.) *nēnetē*, *nienecē*; (LEHT.) O., Szj. *nēnnētš*, K. *nēnētš*, Ū-C. *nēnnētš* stb. 'Mensch, Samojede'; (MUNDY) *Nee aneeche* | ngan. (CASTR.) *ηano* 'recht' : > *ηanasanη* 'Samojede' | eny. (PROK.) *enej* 'настоящий' : > (CASTR.) *ennetē*; (PROK.) *enetē*; (LEHT.) Waj *eh'p'zi* 'Mensch, Samojede'.

[HAJDÚ : JSFOu. LIV/1, 36—45, 69—70, 78—79. Máskép : PAASONEN, Beiträge 169—171, 164—5; TOIVONEN : FUF. XIX, 174.]

72. Szam. nyeny. (CASTR.) *hejea*, *nijeja*, *nijeja* 'Mutterschwester', *hejeku*, *hejeko*, *nijeaku* demin. | szelkNP. *oije*, B. *ōhe* Taz *ōha*, *ōha*, Kar. *ōhe*, *ōh* 'Tante'

~ m. *āngy* | msiÉ. *āñi*, K. *ōñ(i)*, T. *āñi* 'Tante, Frau des Mutterbruders' | chtiDN. *āñdz*, Trj. *āñdk'i* 'Frau des älteren Bruders, Stiefmutter' stb.

¹ FOKOS-FUCHS D. szíves közlése.

kmiU. *óna* 'Schwiegertochter (Frau des Sohnes)' | lpN. *vuone*, K. *viõñe* 'Frau des älteren Bruders'.

[EtSz.; KARJALAINEN: FUF. XIII, 215; SZINNYEI, NyH⁷, 140; PAASONEN, Beitr. 23. Részben másképp: SETÄLÄ, Stuf. 19–20; Verw. 89.]

73. Szam. nyeny. (CASTR.) *ni* 'auf' (lat.), *niñe*, (loc.), *niid* (abl.), *niimne* (pros.); (LEHT.) O., Oksz. *ni''²*, Szj. *ni''²* 'auf, darauf' (lat.), O., K., U. *niñ'ne*, Szj. *niñ'ne* 'auf, darauf' (loc.), O. *niðv*, Nj. *niñ'* 'von-herab, herab', Kisz. *niñ't'šəp*, Lj. *niñ't'šəp* 'auf sich' | eny. (CASTR.) *ni* 'auf' (lat.), *nine* 'oben' (loc.) <: *ni* 'das Obere'; (DONN.) *ni*, *ni*, *nə*, *ān ni(t)* 'Bergspitze, Berggipfel' | szelk. (CASTR.) *i-*, *i-*, *ie-*: *iegan* 'päällä', *inne*, *innēä*, 'auf', *innei*, *innē*, *ennel* 'oben befindlich'; (PROK.) Taz *innä* 'auf'

? ~ msi *äl* 'Deckel, Dach, die obere Seite des Stromes' | chtiKaz. *ē'ā*, O. *ē'tū* 'ylitse, päällitse; päällä stb.' | udm. *vil* 'Oberraum' | kmi *vil* id. | mri *βal-*: *βalne* 'auf' | md. *velks* 'Deckel' | lpN. *älä* 'on, onto, upon, over' | fi. *yli*, *ylä* 'Hoch-, Ober-'.

[LEHTISALO: Vir. 1950, 163; STEINITZ, Fgr. Vok. 30; UOTILA, Syrj. Chr. 180; FUF. XXVI, 183; TOIVONEN: FUF. XXIX, 165;

74. Szam. nyeny. (CASTR.) *naŋu* 'Kinn, Kinnlade'; (BUD.) Kan. *naŋu* 'orca'; (LEHT.) O. *nāññi*, Sz., P. *hēññu*, Nj. *nīññu* 'Kinn', Lj. *nīñburri* 'Kinnlade' (*rī* 'Knochen') (MSFOu. LVI, 52): > (CASTR.) *naŋu*; (LEHT.) O., K. *nāññi* 'Kinn' (Abl. Suff. 178) | eny. (CASTR.) B. *naŋu*, Ch. *eu* 'Kinn', *ewuo* 'Backenknochen' | szelk., B., Jel. *āka*, Cs., FO. *ākai*, NP. *ākku*, Taz, Kar. *ākal-ti* 'Kinnlade' | kam. *oŋai*; (DONN.) *oñŋoi* 'Kinnlade' | taig. (KLAPR.) *ūñūšta* 'Kinn'

~ msi *ā'in* 'Kinn' | chtiDN. *āñən*, Trj. *ā'ñə* 'Kinn, Vorderteil des Schlittens' | kmi *an* 'Kinnlade, Backenknochen' | udm. *aŋ* 'Backenbein, Kinnbacken'.

[PAASONEN, Beiträge 27, 298, 194; STEINITZ, Fgr. Vok. 41, 135–6. Másképp: LEHTISALO, Abl. Suff. 178; HALÁSZ: NyK. XXIV, 453; KARJALAINEN: JSFOu. XXX/24, 12–13; SETÄLÄ, Stuf. 21; Verw. 53.]

75. Szam. nyeny. (CASTR.) *nisea*, *nisea*, Knd. mscr. *niesä* 'Vater'; (REG.) *nižau* id.; (BUD.) Kan. *nisea*, *nisie* 'atya', *nisen-nisie* 'nagyatya'; (LEHT.) O. *niš'še*, *niš'še*, T. *nišā*, Szj. *niš'še*, U. *niš'šəp* 'Vater', *nišā* (vocat.), U-C., Szjo. *niššāβ* 'mein Vater', Lj., Nj. *niššəp* 'Vater'; (WITSEN) Niesee | ngan. (CASTR.) *jase*, gen. *jaje* 'Vater', *ija* (vocat.) | eny. *ese* 'Vater', *ija'a* 'Vater (in der Anrede)'; (KLAPR.) *essä*, *esse*; (LEHT.) Waj *āšše-da* 'sein Vater' | szelk. (CASTR.) N. mscr. *ehe*, FO., Csl., Kar. *es*, KO., B., Taz *ēs*, NP. *ässe*, K. *as*; (ADEL.) N. *éche*, KTy. *ess-m*, Tom *esè-l*, Kar. *hese-b* 'Vater', ~ m. *ös* | msiAK. *āš*, KK. *āž*, FK. *āž*, P. *ešš*, AL. *ēš* 'Vater der Mutter' | mdM. *otše* 'Vatersbruder' | mriKB. *əzā*, M. *iza* 'älterer Bruder, jüngerer Bruder des Vaters' | fi. *isä* 'Vater' | lpN. *æccē*, *æč* 'Vater'.

[LIIMOLA: MSFOu. XCVIII, 137; TOIVONEN: FUF. XIX, 137; Részben másképp: LEHTISALO: MSFOu. LXVII, 235; Abl. Suff. 19; Vok. Jur. 65, 101; PAASONEN, Beiträge 161, 237; SETÄLÄ, Stuf. 55; Verw. 88; HALÁSZ: NyK. XXIV, 455.]

76. Szam. nyeny. (CASTR.) *niñeka* 'Oheim, älterer Bruder'; (LEHT.) O. *niñ'nekkā*, Szj. *niñ'nekkā* 'älterer Bruder, jüngerer Bruder des Vaters', U-C. *niñ'nekkāβ*, N. *niñ'nekkāβ*, Lj. *niñ'nekkā* id. poss. 1. sz., Ni. *niñ'nekkājjū* 'älterer Bruder (von zweien)'; O. *niñ'edī*, Szj. *niñ'tī*, *niñ'edī*, K. *niñ'edī*, U-C. *niñ'tī*, U. *niñ'd'ē*, Lj. *niñ'dētī* 'Mann der älteren Schwester', P. *niñ'tāem*, N.

nii'nedēβ id. poss. I. sz. sg. | ngan. (CASTR.) *nenne* 'Bruder' | eny. *inna'a* 'Bruder', *ina* 'älterer Bruder' | szelkNP. *inné* 'älterer Bruder'.

A nyenyec, ngan. és enyec szavakat LEHTISALO helytelenül egyeztetni az udm. *nun* 'älterer Bruder' szóval, s valamennyi adat szókezdő *n*-hangját másodlagosnak mondja. A szamojéd szócsaláddal kérdőjellel egyeztetni szokták még a finn *eno*, észt *onu* 'Mutterbruder' jelentésű szavakat.

[LEHTISALO: MSFOu. LXVII, 235–6; Abl. Suff. 267–268; SETÄLÄ, Verw. 89].

77. Szam. nyeny. (CASTR.) *nebea*, *niebea*, *niebea*; (BUD.) Kan. *nevea*; (REG.) *nebe-u*; (LEHT.) O. *nēb're*, T. *nēb'te*, Szj. *nēb're*, K. *nēb're*, U-C. *nēβ'ep* 'Mutter', Szjo. *nēβ'āβ*, N. *nēβ'āβ* 'meine Mutter', Lj., Sz., Nj. *nēmīnep* 'Mutter' | ngan. (CASTR.) *name*; (AD.) *njemü-mmu* | eny. (CASTR.) *e* 'Mutter'; (LEHT.) Waj *äädq* 'seine Mutter' | szelk. (CASTR.) N. *au*, B. *ämä*, NP. *äwue*, Taz *eme*, Jel., Kar. *em*, KO. *eu*, FO. *eu* | koib. (PALL.) *има-да* | mot. (KLAPR.) *ima-m*, | taig. *imā-m*, *emme* 'Mutter' ~ m. *eme* 'femella' | fi. *emä* 'mater, genetrix'.

[EtSz.; PAASONEN, Beiträge 12–13, 137; SETÄLÄ, Stuf. 16; Verw. 88; HALÁSZ: NyK. XXIV, 455; LEHTISALO, Vok. Jur. 101; COLLINDER, Jukag. Ur. 76.]

78. Szam. nyeny. (CASTR.) *nān*, *nān* 'Tiermagen, Blase (am Tiere)', demin. *nanku*, *nānko*; (BUD.) Kan. *nanko* 'hashártya, gyomor'; (LEHT.) O., Szj., K. *nān*, O. *nānqkky*, Szj., U-C. *nānqkko*, Sz. *nānqkku*, Nj., P. *nānqku* 'Magen' | szelk. (CASTR.) N. *nanž*, K., Cs., FO. *nanžē*, B., Taz *nānž*, Kar. *nand* id.; (PÁP. K.) *nandzsē* 'has' | kam. (CASTR.) *nāna*; (DONN.) F. *nānə*, *nānə*, A. *nānə* 'Bauch', *nānəp* 'Dickdarm' | koib. (PALL.) *nana* | mot. (KLAPR.) *ende*; (PALL.) *aehnde*, энде | taig. (KLAPR.) *ende* 'Magen' ~ lpN. *occa* 'sinus', L. *occo* 'die Öffnung vorn in dem Lappenrocke'.

[TOIVONEN: FUF. XIX, 104; PAASONEN, Beiträge 133; SETÄLÄ, Stuf. 91; Verw. 59; LEHTISALO, Vok. Jur. 72.]

79. Szam. nyeny. (CASTR.) *nībea*, *nībea*; (LEHT.) O. *nīb're*, Szj. *nīb're*, K. *nīb're*, U-C. *nīβ'β'e* 'Nadel', Szjo. *nīβ'āβ* 'meine Nadel' | ngan. (CASTR.) mscr. *njāime* | kam. *nīmi*; (DONN.) *nīmi* | koib. (KLAPR.) *neme* | mot. *ime* 'Nadel, Nähadel'

~ kmi *jem*, KP. *im* | mriKB. *im*, U. *imə* | lpN. *aibme* | fi. *aimä* 'Nadel'.

[LEHTISALO, Abl. Suff. 18; Vok. Jur. 110; Vok. Ur. 51; PAASONEN, Beiträge 16, 137, 281; SETÄLÄ, Stuf. 17, 118; Verw. 85–6; UOTILA, Kons. Perm. 75; ZSIRAI: NyK. XLVIII, 40.]

80. Szam. szelkN., B., Jel., Taz, Kar. *ima*, KO. *ema* 'Frau, altes Weib' | koib. *nemy-ka* 'altes Weib'

~ chti *imē* 'altes Weib, Frau' | lpN. *ibme*, L. *ipme* 'Frau des Oheims'.

[TOIVONEN: Sitz.ber. Fi. Akad. 1949, 183; PAASONEN, Beiträge 13; KARJALAINEN: FUF. XIII, 19.]

81. Szam. nyeny. (CASTR.) *nūdea*, Knd. mscr. *nūčēä*, *nyčēä* | enyB. *judea*, Ch. *urea* | kam. *ūdūgä* 'klein'; (DONN.) *udžuge*, *udžuga*, *udžugä*, *udžuge* 'kleiner Grashüpfer; der Kleinste, der Jüngste'.

[PAASONEN, Beiträge 230, jegyz. — L. még DONNER—JOKI, Kam. Wb. : kam. < mong.]

*

Az 57–61. sz. példákban a nyenyecben a felhozott szavak mélyhangú változatában η -, magashangú változatában $\acute{n}$ - szókezdőt találunk.¹ Az η - elterjedésére nézve a nyenyec nyelvjárásokban ugyanazt mondhatjuk, mint az 1–56. sz. etimológiák esetében. Az $\acute{n}$ - ($\sim n$ -) azonban minden nyelvjárásban megvan, és pedig palatális magánhangzók előtt. A nganaszban η - és $\acute{n}$ - (58. sz.), az enyecben ϕ , n - ($\sim \phi$: 59. sz.), a szelkupban ϕ ; $\acute{n}$ - (58. sz.), a szajáni szamojéd nyelvekben: kam. ϕ (59. sz.), $\acute{n}$ - (58. sz.), mot. nh -, n - (57. sz.), taig. ϕ (57. sz.), karag. ϕ (57. sz.) jelentkezik.

Ennek az öt példának a finnugor megfelelői a 61. sz. kivételével finnugor alapnyelvi magánhangzós szókezdetre mutatnak. A 61. sz. etimológia ugyanúgy fgr. $*j$ -re utal, mint a 49. sz. $\eta j n$ finnugor megfelelői ($\sim$ fi. *jousi*).

A 62–81. sz. etimológiákban a magánhangzós szókezdetre valló rokonnyelvi példák mellett a nyenyecben mindenütt $\acute{n}$ - (n -) jelentkezik. A nganaszban hármas képviselőt mutat: η - (63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70. sz.)²; $\acute{n}$ - (76, 77, 79. sz.); j - (75. sz.)³. η - jelentkezik a mélyhangú szavakban, $\acute{n}$ - pedig a magashangúakban. A ngan. *jase* (75. sz. példa) szókezdője talán a paradigma folyamán előkerülő $-j$ - (gen. *jaje*, voc. *ija*) hatására keletkezett.

Az enyecben több esetben a Ch. ϕ szókezdetnek B. és Waj n - ($\acute{n}$ -) szókezdet felel meg (63, 65, 66, 67, 69, 74. sz.). Majdnem ugyanolyan gyakori azonban az általános ϕ képviselő is (64, 71, 75, 76, 77. sz.). A 81. sz. példában a Ch. nyelvjárásban ϕ , a B.-ban j - képviselőt mutatkozik; a 73. sz. példában kizárólag n - ($\acute{n}$ -) szókezdettel találkozunk, a 68. sz. etimológiában pedig Ch. η - $\sim$ B. n - megfelelést látunk. Érdekes, hogy azok a szavak, melyekben magánhangzós szókezdetet látunk, mind magashangúak, ill. első szótagjuk magashangú magánhangzót tartalmaz. Azokban a B. adatokban viszont, ahol n - jelentkezik, a szó mélyhangú (az n - hang után legtöbbször a következik, egy esetben o).

A szelkupban egy példa kivételével mindig magánhangzós a szókezdet, a 75. sz. példában azonban a magánhangzós kezdetű alakok mellett ADELUNG karaszin *heseb* adata azt árulja el, hogy valaha erős aspirációval kezdődött a szó ebben a nyelvjárásban. A 78. sz. példában szókezdő n - jelentkezik minden szelkup nyelvjárásban.

A szajáni szamojéd nyelvekben a képviselőt a következőképpen oszlik meg: kam.: ϕ (63, 65, 66, 68, 70, 74, 81. sz.), n - (?69, 78. sz.), $\acute{n}$ - (79. sz.); mot.: ϕ (63, 65, 77–79. sz.), n - (68. sz.); koib.: ϕ (65, 68, 77. sz.), n - (78–80. sz.); taigi.: ϕ (65, 74, 77, 78. sz.), $\acute{n}$ - (68. sz.); karag.: ϕ (65. sz.). A ϕ és n - ($\acute{n}$ -) megoszlásában szabályosságot nem tudok észrevenni, hacsak azt nem, hogy a kam. és koib. adatokban a szókezdő n - mindig olyan szavakban fordul elő, amelyek szóbelseji nazálist tartalmaznak. Egész sor olyan szóbelseji nazálist tartalmazó szót is látunk azonban a szajáni szamojéd nyelvekben, amelyek a szóbelseji nazális ellenére is magánhangzós kezdetűek (pl. 63, 65, 70, 74. sz. stb.).

A finnugor nyelvi megfelelők eredeti magánhangzós szókezdetre mutatnak, kivéve a 73. sz. etimológiát (nyeny. *ni* $\sim$ udm. *vil*, fi *yli*), melyek szókezdete fgr. $*\beta$ - hangból magyarázható.

*

¹ Vö. még nyeny. (ЛЕHT.) O. *ñäñli*, Lj. *ñäñl'i*, (Szjo. *äñl'i*) $\sim$ Kisz. *ññ. d'l'i* 'fremd, ungewöhlich' (Vok. Jur. 61).

² Az η - a 65. sz. példában CASTRÉN kézirati adatában ϕ -val váltakozik.

³ A 75. sz. példában a j - ugyanacsak ϕ -val váltakozik.

A finnugor és a szamojéd nyelvek képviselői tehát ellentmondásban állanak egymással. Míg a szamojéd nyelvi alakok alapján szókezdő mássalhangzóra következtethetünk, addig a finnugor nyelvekből idézett példák nagy része eredeti magánhangzós képviselőre mutat.

Melyik őrzi az eredetibb állapotot? Valószínűtlen lenne az a szamojéd szókezdő mássalhangzók gyakori előfordulására alapozott feltevés, hogy ezek a szavak az uráli alapnyelvben is mássalhangzóval kezdődtek. Minthogy minden eredetileg magánhangzóval kezdődő uráli eredetű szavunk szamojéd megfelelőiben a tárgyalt mássalhangzós képviselőtű alakokat fedezzük fel, helytelen lenne arra gondolnunk, hogy az uráli alapnyelvben nem voltak magánhangzóval kezdődő szavak. A valóság az, hogy ezek a szavak az uráli alapnyelvben és a finnugor alapnyelvben is magánhangzós kezdetűek voltak, a szamojéd szókezdő mássalhangzókat pedig másodlagosan keletkezett hangoknak kell tartanunk. CASTRÉN szerint a szókezdő η - „... scheint nur die Bedeutung einer vielleicht aus h entstandenen Aspiration gehabt zu haben.“ (Gramm. 10.)

Ezeknek a másodlagos szókezdő mássalhangzóknak a keletkezési körülményeit kell megvizsgálnunk. Ezzel kapcsolatosan abból indulhatunk ki, hogy a legtöbb nyenyec nyelvjárásban (kivéve az U., Oksz., U-C., M., Szjo., N. tundrai nyelvjárásokat) a magánhangzós szókezdet ismeretlen. A legtöbb nyenyec nyelvjárásban (és az irodalmi nyelvben) pedig minden eredetileg magánhangzóval kezdődő szó η - hanggal kezdődik.

CASTRÉN erről így ír: „Bemerkenswerth ist im Jurakischen und in der Tawgy-Sprache die Eigenthümlichkeiten, dass jeder Anlautsvocal in den reineren Dialekten vor sich den Laut η annehmen kann...“ (Gramm. d. Sam. Spr. 10). Ez a szabályosság a jövevénytörzsekre is kiterjed: (LEHT.) Szj. $\eta\delta tse$ (~ U-C. $\delta\beta tse$, MI. $\delta\beta i' tše$) 'Schaf' < or. овца id.; (CASTR.) $\eta\delta lepa$ (BUD. Kan. $olipe$) 'Farbe (zum Malen)' < or. олифа 'Firnis'; irod. нгартель < or. артель; irod. нголава < or. олово 'órn'; irod. нград < or. ад 'pokol'; (LEHT.) Nj. $\eta\delta nmp$, Sz. $\eta\delta mp$, P. $\eta\delta nmpi$ 'Schöpfkelle' < chti Trj. $\delta mp' i'$, Kaz. $\delta mb\ddot{i}$ id.; jurSz., Lj., Nj. $\eta\delta sn\ddot{i}$ 'Schaf; russischer Pelz' < chti $\delta\ddot{s}n\ddot{i}$ 'Pelz' stb. A nyenyec nyelvnek ez a sajátága a rendelkezésünkre álló adatok szerint a nganaszban is megvan — ha nem is oly erősen fejlett mértékben, mint a nyenyecben. Újabban azonban — úgy látszik — a nyenyecben is csökken ennek a hangtani jellegzetességnek az intenzitása. A peremterületű (európai) tundrai nyelvjárásokban (U., Oksz., U-C., M., Szjo., N.) a többi nyelvjárás η -jével szemben mássalhangzóhiány mutatkozik, s a magánhangzós szókezdet szemelláthatólag lassan az η -ező nyelvjárásokba is kezd behatolni. A magánhangzós szókezdet eleinte bizonyára a jövevénytörzsek közvetítésével kezdett terjedni (pl. O., Szj. $\ddot{a}kk\ddot{a}r$, OP. $\ddot{a}kk\ddot{a}r^R$ 'Jagdhund' < chti $\ddot{a}k\ddot{a}r$ id., vö. továbbá, hogy az irodalmi nyelvben az idézett нгартель, нголава, нград alakok mellett a szónak артель, олово és ад változatai is ismeretesek)¹, de lassan az eredeti szavakra is kezd kiterjedni a magánhangzóval kezdődő ejtésmód. Pl. az η -ező T. nyelvjárásban a $\eta\ddot{a} tš\ddot{e}$ mellett $\ddot{a} p' z\ddot{e}i$, az ugyancsak η -ező P. nyelvjárásban $\ddot{a}nt\ddot{u}$ alakokkal találkozunk. Mindezek a példák azt bizonyítják, hogy nem kifejlődő, hanem hanyatlás felé közeledő jelenséggel van dolgunk. Ezt bizonyítják az enyec példák is, melyekben a szókezdő η - már csak szórványosan fordul elő. A déli szamojéd nyelvekben (a szelkupban és

¹ L. HAJDÚ P.: NyK. LII, 267.

a szajáni szamojéd nyelvekben) a szókezdő hang a legtöbb esetben magánhangzó, azok a szórványos *n*-, *n̄*-, *w*-, *h*- hangok pedig, amelyek példáinkban előfordulnak, azt mutatják, hogy e nyelvekben is volt valaha ugyanolyan eredetű, másodlagos szókezdő mássalhangzó, mint amilyen az északi szamojéd nyelvekben mutatkozik.

Ha a szamojéd nyelvemlékeket fogjuk vallatóra, tekintetbe kell vennünk, hogy a korai források hangjelölése nem pontos, és nem lehetünk teljesen tisztában az alkalmazott jelek hangértékével. Annyi azonban kiderül egyes adatokból, hogy a szamojéd nyelvekben a szókezdő mássalhangzóknak hagyományai vannak. Ennek nyomát láthatjuk az egyik legelső nyenyec nyelvemlékben, PETER MUNDY szójegyzékének (1640) *Voo op* (= jur. *ηōp*, 42. sz.) adatában. (MSFOu. LXIV, 4). A *v*-t nem mai értékében kell felfognunk ebben az adatban, hanem annak bizonyosságát láthatjuk benne, hogy MUNDY érezte, hogy a szó elején van valami (aspiráció?, vagy mássalhangzó?) a magánhangzó előtt.¹ A szókezdő *η*- más nyelvekben nem szokott előfordulni (kivéve egyes indián és szibériai nyelveket), úgy hogy nem csodálkozhatunk, ha ezt a szókezdő nazálist általában nem jelölték. Hangzása sem olyan szóeleji helyzetben, hogy a teljesen képzetlen gyűjtő tisztában lenne természetével, s jelölni tudná. [A szókezdő *η*- lejegyzésének nehézségeiről CASTRÉN (Gramm. 10) és DONNER is (Anl. Lab. 41) nyilatkozik.] Ezzel magyarázható (ha nem nyelvjárási sajátossággal), hogy MUNDYNál és RICHARD JAMES-nél (1618–1620) ilyen alakok fordulnak elő általában: (JAMES) *Amptsa*, (MUNDY) *Amza* (= *namsa* 10. sz.), (MUNDY) *Ano* (= *nano* 8. sz.), *Achequee* (= *naceky* 20. sz.), *Ageeva* (= *najjebai* 51. sz.)². WITSEN (1705), STRAHLENBERG (1730), SCHLÖZER (1771) adataiban általában magánhangzós szókezdetet találunk, de néhol itt is előtűnik, hogy ezek a lejegyzések pontatlanok. Így pl. WITSEN *Giebt* (= *ηēpt* 5. sz.), SCHLÖZER mezenyi *najev* (= *ηae* 43. sz.), MESSERSCHMIDT (1723) *Ŋa* 'Teufel' adataiból világosan látszik, hogy ezek a szavak *η*-nel kezdődtek. A szókezdő *η*- jelölése PALLAS és KLAPROTH adataiban már következetesebb. A főleg PALLASTól és KLAPROTH-tól származó szajáni szamojéd adatok őrizték meg számunkra az ezekben a nyelvekben levő szókezdő *n*-, *nj*-, *h*- (~*ø*) hangok emlékeit is. KLAPROTH Sprachatlas-a pedig a szelkup nyelvnek egy olyan sajátosságát őrizte meg, melyet a szamojéd szókezdő *η*- és *n̄*-hangok tárgyalásánál nagyon jól fel tudunk használni. Ha KLAPROTH Sprachatlasában megnézzük azokat a szamojéd szavakat, melyek az általunk közölt etimológiákban szerepelnek, azt látjuk, hogy azok általában ugyanazt a képet mutatják, mint az etimológiákban közölt újabb adatok. Egy különbség azonban mégis van az újabb lejegyzések és KLAPROTH adatai között, az t. i., hogy a magánhangzóval kezdődő szók karaszin nyelvjárási megfelelőiben a szókezdő magánhangzó előtt szabályszerűen mindig *h* jelentkezik (l. 1. sz. táblázat).

A KLAPROTH-féle szójegyzékből kitűnik, hogy a Kar. nyelvjárásban azokban az esetekben is *h*- jelentkezik, amikor a magánhangzós kezdetű szelkup szók eredetileg *β- vagy *j- előzményűek: Kar. *Hyt* ~ Taz, Tym,

¹ Alátámasztja ezt az a B. O. DOLGIN által leírt körülmény (Происхождение нганасанов: Труды ИЭ. XVIII, 44. l., jegyzet), hogy a ngan. Нгомде nemzetségnév nyugaton, az enyecék szomszédságában Уамде, Уамзе alakban hangzik. DOLGIN ezt a nemzetségnévet az 1667-ben említett Уамзина nemzetségnévvel azonosítja.

² MSFOu. LXIV, 1–3.

Etim. száma	Nyenyec			Enyec			Nganaszan	S z e l k u p					
	Pusztó- zerszk	Obd.	Jurák	Mang.	Turuch.	Tawgi		Taz	Tomszk	Narym	Ket	Tym	Karaszin
49.	<i>Im</i>	<i>Gyn</i>	<i>Ngidde</i>	<i>Üddo</i>	<i>Uddó</i>	<i>Djintä</i>	—	<i>Ünde</i>	<i>Ünde</i>	<i>Ünde</i>	<i>Ünde</i>	<i>Hünde</i>	—
51.	—	—	—	—	—	—	<i>Woti</i>	<i>Wódze</i>	<i>Ueč</i>	<i>Ueč</i>	<i>Ueč</i>	<i>Hueč</i>	—
5.	<i>Ipt</i>	<i>Népta_g</i>	<i>Nöbt_g</i>	<i>Ütto</i>	<i>Üto</i>	<i>Napta_g</i>	<i>Obt</i>	<i>Apt</i>	<i>Apte</i>	—	<i>Apté</i>	<i>Hopt</i>	<i>Oppt</i>
48.	<i>Uda</i>	<i>Udà</i>	—	—	—	—	<i>Utol</i>	<i>Udòl</i>	<i>Utenol</i>	<i>Utenol</i>	<i>Utenol</i>	<i>Huitte</i>	—
63.	<i>Nal</i>	<i>Njän</i>	<i>Njän_g</i>	<i>Námo</i>	—	<i>Nan_{g g}</i>	<i>Akt</i>	<i>Anda_g</i>	<i>Ak</i>	<i>An_g</i>	<i>Ak</i>	<i>Hák</i>	<i>Aagen</i>
8.	<i>Ano</i>	<i>Anú</i>	<i>Náddu_g</i>	<i>Oddu</i>	<i>Oddú</i>	<i>Nandii_g</i>	—	<i>Anle</i>	<i>Antu</i>	<i>Antu</i>	<i>Antu</i>	<i>Hände</i>	<i>Andai</i>

Ket, Narym *Yt*, Tomszk *Yd* stb. 'Wasser'; Kar. *Hilla* ~ Tym, Ket, Narym *Illek*, Tomszk *Ilen*, Taz *Ilgät* 'lebendig'.

A Kar. *h-*, s erre DONNER is rámutat (Anl. Lab. Spir. 79–80), aspirációt jelöl, s ezt mutatja a „Laak” (tazi szelkup) *gonš* (*Gonnu*) 'Njelma' adat is (54. sz.).¹ DONNER az aspirációt a nyenyec nyelv hatásának tulajdonítja (i. m. 80). Azt hiszem azonban, hogy helyesebb, ha a szelk. Kar. aspiráció magyarázatát ugyanott keressük, ahol a többi szamojéd nyelv másodlagos szókezdő mássalhangzóinak magyarázatát. A nyenyec és más szamojéd nyelvek szókezdő *η-* hangját is úgy kell felfognunk, mint az „aspiráció” egy fajtát. CASTRÉN írja szamojéd nyelvtanában: „Von den flüssigen Consonanten kommt *η* nur dialektweise als eine Art Aspiration (~) im Anlaut vor...” (Gramm. 68.) Az aspiráción kívül a glottális zár (gégezár) is jellegzetes sajátysága a szamojéd nyelveknek.² A szóbelsejében és szóvégén levő gégezár, valamint a szókezdő aspiráció bár két különböző jelenség,³ lényegében ugyanarra az okra vezethető vissza, a szamojéd nyelvek hangsúlyozási viszonyaira. A szamojéd nyelvekben az ú. n. erősen vágott szótaghangsúly van érvényben.⁴ Ez a hangsúlyozási mód az egyes nyelvek hangállományában lényeges változásokat vihet végbe. Ez az energikus exspirációval jellemezhető hangsúlyozási mód az oka annak, hogy az így hangsúlyozó nyelvekben a zöngétlen zárhangok spirantizálódnak és affrikatizálódnak, hogy energikus *h-* hangok és gégezárak keletkeznek, hogy a szóvégén hangsúlytalan (ill. zöngétlen) magánhangzó (*e*) jelentkezik.⁵ A szamojéd nyelvekben is megtaláljuk ezeket a jelenségeket. Az uráli-finnugor **k* folytatója a nyenyecben *h*, a szelkup több nyelvjárásában *k'*. A fgr. **p*-nek a szamojéd nyelvekben (ngan.) *f*, (szam. kam. és szelk.) *p'* s néha *p' ~ h* (kam.) is megfelel. A szamojédban a zöngés mássalhangzók száma igen csekély, s ezeknek a kiejtésében is megmutatkozik az energikus exspiráció zöngétlenítő hatása.⁶ A szókezdő aspiráció is ennek a hangsúlyozási módnak a következménye lehet, éppenúgy, mint ahogy a németben a magánhangzóval kezdődő szavakban is jelentkezik a gégezár. Pl. az *und immer* szókapcsolat a kiejtésben így hangzik 'unt 'imər, ahol is a magánhangzó előtti gégezár az azt megelőző mássalhangzó zöngéjét elvágja, és az erős exspiráció következtében a mássalhangzó zöngétlen lesz.⁷

A szamojéddal nagyjából egyező jelenségek találhatók a legkülönbözőbb indián nyelvekben is. A kaliforniai yokuts nyelvben a szókezdő gégezár igen

¹ DONNER azokat a szavakat tárgyalva, melyekben az eredeti **β*, ill. **j-* szókezdőnek KLAPROTH és PALLAS adataiban nyeny. *g-*, *h-* felel meg (pl. KLAPR. Pust. *gidengu* 'trinken', Jur. *gine* 'Strich', PALL. гиндъ 'паръ', һиндъ 'воздухъ'; KLAPR. Pust. *gui* 'Wasser' stb.) a várható nyeny. *j-* helyett, arra az eredményre jut, hogy az ered. **β* > nyeny. *j-* és **j-* > nyeny. *j-* *i* előtt eltűnt (*ø*), „... und nachher durch eine Aspiration oder *η-* ersetzt worden ist.” (Anl. Lab. 39–40). DONNER szerint PALLAS és KLAPROTH *g*, *h* jele *η-* hangértékben is felfogható.

² L. CASTRÉN i. m. 17.

³ Alapvető különbség a kettő között a hangképzés módján kívül, hogy az előbbinek etimológiai előzményei vannak, az utóbbi pedig protetikusk.

⁴ CASTRÉN szavaiból is következtethetünk erre, aki azt írja, hogy „... die Silbe mit grosser Schärfe und Anstrengung ausgesprochen wird...” (Gramm. 17). KLAPROTH pedig úgy nyilatkozik a szamojéd nyelvről, hogy leírása alapján ugyancsak ilyen energikus hangsúlyozás képe bontakozik ki előttünk: „Die Worte werden schnell und hart grösstentheils durch die Kehle ausgesprochen.” (Asia Polyglotta 140).

⁵ L. VIETOR, Elemente der Phonetik³, 277–278.

⁶ L. még erről MOÓR: Nyr. 1948, 107.

⁷ L. VIETOR i. h.

gyakori. Ebben a nyelvben egy szótag sem kezdődhet magánhangzóval, s bár vannak zöngés (*b, d, g*) hangjaik, a zöngétlen megfelelőik gazdagabban vannak képviselve (aspirált *p, t, k*, glottalizált *p', t', k'*; az *s, ʃ* hangoknak zöngés párjuk nincs stb.).¹ Hasonlóképp a tunica-indiánban sem állhat magánhangzó szó(tag)kezdő helyzetben, s a zöngés zárhangok száma izolált.² A hopi, taos, yawelmani, yuma, tonkawa, chitimacha nyelvekben nagyjából ugyanez a kép tárul szemünk elé.³ PÁPAI KÁROLY déli chanti szójegyzékében (NyK. XXVI) a szurguti nyelvjárási adatokban sokszor gégezőr előzi meg a magánhangzós szókezdetet ('*amtu* 'bölcso', '*ej* 'egy', '*ut* 'bogyóféle', '*emp* 'eb', '*aməsvol* 'ül' stb.), s ezt az ejtést KARJALAINEN tremjugáni adatai (I. OL. XIV) igazolják.

Nem ritka jelenség ezek szerint, hogy az energikus exspiratórikus hangsúly következtében egyes nyelvekben a szókezdő magánhangzó előtt aspiráció, hehezet, gégezőr képződik, melynek erősségi fokaiban természetszerűleg különbségek lehetnek. A szamojédban is ezzel az erős exspiratórikus hangsúllyal magyarázható, hogy a magánhangzóval kezdődő szó(kezdő) előtt gégezőr vagy aspiráció állt elő, mely az esetek nagy részében nazalizálódott, s ma vagy aspiráció *ŋ*-, ill. *ń*-, *n*-alakban jelentkezik. A szókezdő gégezőr vagy aspiráció nazalizálódása először valószínűlegolyan szavakban zajlott le, melyek szóbeljei nazálist tartalmaztak, s ez az ejtőmód később általánosabbá vált, a nyelvekben a legtöbb nyelvjárásban kötelező érvényűvé lett.

A nyelvekben azonban megfigyelhető még egy törvényszerűség a másodlagos *ŋ*- és *ń*-hangok eloszlásával kapcsolatban. Az idézett példanyagból az tűnik ki, hogy a nyelvekben másodlagos *ŋ*-veláris magánhangzó előtt, *ń*-pedig palatális magánhangzó előtt áll. Az idézett példákban úgy látszik, hogy a szekundér szókezdő *ŋ*-leggyakrabban *-a* (*-g, -q*) előtt fordul elő (6–11, 14–15, 20–21, 23, 31, 35, 37–39, 47, 50–52, 56. sz.), de gyakori az *-ä* $\sim$ *-e* (4–5, 12–13, 19, 29–30, 32, 43, 55. sz.), *-i* (2–3, 11, 16–17, 22, 29, 33–34, 45, 55. sz.), *-o* (1, 10, 18, 28, 42, 45–46. sz.) és *-u* (25, 27, 41, 44, 48, 53. sz.) hangok előtt is. Palatális képzésű magánhangzó előtt, ill. palatális hangrendű szóban szókezdő *ŋ*-nem fordul elő. Legjobban látható ez azokban az esetekben, melyekben a szókezdő *ŋ*- $\sim$ *ń*-nel váltakozik. Az 57–61. sz. példák szerint az *ŋ*-szókezdőt tartalmazó változat mélyhangú, az *ń*-szókezdőt tartalmazó változat magashangú magánhangzót tartalmaz. Azt, hogy *ń*-csak magas hangrendű szavakban, ill. palatális magánhangzó előtt fordul elő, mint másodlagos szókezdő mássalhangzó, a további példák is megerősítik. A 69, 71, 72, 77. sz. példákban *-e*, a 73, 75, 76, 79. sz. példákban *-i* következik a szókezdő *ń*-után. A tárgyalt etimológiák nagy részében az *ń*-után *-ä* ($\sim$ *eä*) (63–67, 70, 78. sz.), ill. *-ä* ($\sim$ *ē*) (62, 74. sz.) hang áll. Ez látszólag ellene mond eddigi megállapításainknak, különösen akkor, ha csak CASTRÉN adatait vesszük figyelembe, melyekben a fenti példákban az *ń*-után *a* hangot találunk, éppúgy, mint ahogy *ŋ*-után is gyakran az áll. Azonban már CASTRÉN figyel-

¹ L. ST. NEWMAN, Yokuts Language of California (Viking Fund Publ. II), New-York 1944, 13, 16–17, 27.

² M. R. HAAS: A Grammatical Sketch of Tunica. Az O. OSOOD szerkesztette Linguistic Structures of Native America (Viking Fund Publ. VI; New-York 1944) c. kötetben 338–9.

³ L. az idézett Linguistic Structures... c. kötetben B. L. WHORF: The Hopi Language, Toreva Dialect (158 kk.); G. L. TRAGER, An Outline of Taos Grammar (184 kk., 197); ST. NEWMAN: The Yawelmani Dialect of Yokuts (222 kk., 225); A. M. HALPERN: Yuma (249 kk.); H. HOIJER: Tonkawa (289 kk.); M. SWADESH: Chitimacha (312 kk.) c. tanulmányait.

meztet arra, hogy a nyenyecben kétféle *a* hanggal van dolgunk: „Oft nimmt jedoch dieser Vocal [t. i. az *a* — H. P.], besonders wenn er kurz ist, eine Nuan-cirung des Lauts an, die entweder an *ā*, *e* oder an *o* gränzt.” (Gramm. d. sam. Sprachen 3). LEHTISALO már megkülönbözteti a kétféle *a* hangot: a veláris változatot *a*, *q*, *g*, a palatális változatot *ā* betűvel jelöli, és megjegyzi, hogy az *a* hang kétféle ejtése attól függ, hogy milyen környezetben állanak: palatalizált mássalhangzó, valamint *j*, *i*, *i* után vagy előtt palatalizált *ā* áll (Vok. Jur. 28—29).

LEHTISALO azoknak a szavaknak egy részét, melyek a nyenyecben *ā* képviselőt mutatnak, ősnyen. **ā*-n keresztül az ősszam. **ā* folytatójának tartja (Vok. Jur. 71 kk.), más részüket viszont **e* hangoknak az **ā* ~ **e* váltakozás útján az ősszam. **ā* megfelelési sorába való átcspásásával magyarázza (i. m. 98 kk.). LEHTISALO számol azzal, hogy az ősuráliban volt egy **ā* hang (FUF. XXI, 28), de szerinte ez a hang az ősszamójéban **ā* alakban egybeesett az ősuráli **ā* folytatójával (Vok. Jur. 73). A mai palatális és veláris *a*-hangok tehát ezek szerint újabb, a fonetikai helyzetétől függőleg létrejött variánsok lennének.

LEHTISALO két hangtörténeti munkáját kísérletszámba vehetjük csak, mert a szamojéd nyelvek hangtani viszonyainak felderítetlen volta miatt az ősszamójéd, vagy ősuráli alapnyelv vokalizmusának kérdését komoly formában egyelőre nem tárgyalhatjuk. LEHTISALO ilyen irányú munkásságáról STEINITZ is bíráló szavakat mond (Fgr.Vok. 131—132), s egyben ő is kísérletet tesz az ősszamójéd vokalizmus néhány kérdésének tisztázására. A nyenyec *ā*-nak kombinatorius variáns voltára rámutatva elveti az ősnyen. **ā*-féle hangok létezésének lehetőségét, s a mai nyenyec nyelvnek azt a sajátosságát, hogy a palatális mássalhangzók környezetében a veláris magánhangzók palatális ejtésűek,¹ az ősnyenecre vezeti vissza (Fgr.Vok. 132). STEINITZ az ősszam. **ā* (= fgr. **a*) mellett feltesz egy ősszam. **ā* (= fgr. **ā*) hangot is amely egyes szamojéd nyelvekben az **ā* képviselőtével esett egybe. A nyenyecben és az enyeben mindkét ősszamójéd hang *ā* (= *a* és *ā*) képviselőtét mutat. A déli szamojéd nyelvekben pedig STEINITZ szerint az **ā* palatális mássalhangzók és *j* után az **ā*-vel együtt *ā*-ban folytatódott, egyébként *ō*-ban (Fgr. Vok. 134—136). Természetesen STEINITZ eredményei sem mondhatók a legkielégítőbbeknek, különösen azért, mivel az ősszamójéd hangok rekonstruálásában talán a finnugor megfelelőkre tett következtetései befolyásolhatták. LEHTISALO is és STEINITZ is két ősszamójéd hangból indul ki, s lehetséges, hogy ezek további fejlődése az előttük álló mássalhangzó minőségétől is függött.

Tekintetbe kell vennünk azonban azt is, hogy a szamojédban sok esetben a magánhangzó jellege szabja meg az előtte álló mássalhangzó minőségét. A szamojéd hangtörténet során erre több példa található. Pl. a fgr. **n*- és **ñ*-hangok képviselője a szamojédban meglehetősen összekeveredett. Mint PAASONEN is CASTRÉN és HALÁSZ alapján megállapítja, ez szoros összefüggésben van azzal a — főleg északi-szamojéd — jelenséggel, hogy az *n* palatális magánhangzó előtt igen gyakran palatalizálódik, az *ñ* pedig veláris magánhangzók előtt depalatalizálódik.² (Beiträge 18.) Szintén PAASONEN mutat rá arra, hogy palatális magánhangzók előtt az eredeti zárhang (**t*, **k*) affrikati-

¹ Ez a jelenség u. i. az *o* és *u* hangokra is kiterjed (l. LEHTISALO, Vok. Jur. 28—29).

² Pl. nyeny. Lj. *n̄r* ~ Sz. *n̄r* 'Sommerspeicher'; U. *n̄rā* ~ Szjo. *n̄rās* 'nagen' (LEHTISALO: FUF. XXIX, 118).

zálódott, ill. egyes esetekben sziszegő hanggá lett (i. m. 178—195). Ugyanide sorolható pl. az a jelenség is, hogy az uráli *s > nyenyec t- folytatója helyett palatális magánhangzó előtt t- jelentkezik (pl. *təri* 'Netznadel', TOIVONEN: FUF. XXVIII, 95).

Ami a nyenyec elsősztótagi *ä* (és szókezdő *n*-) hangot tartalmazó etimológiákat illeti, azoknak egy része a többi szamojéd nyelv adataival (s az esetleges finnugor megfelelőikkel) összevetve eredetileg mélyhangúnak bizonyulhat. Az enyec nyelv Ch. (és néha B.) nyelvjárásában és egyes szajáni szamojéd nyelvekben találunk azonban *e*, *ä* képviselőt is (63. sz.: enyCh. *eddo*; 65. sz.: enyCh. *e'*, taigi *äη-*, karag. *eη-*; 66. sz.: enyCh. *edü*; 67. sz.: enyCh. *eddo*; 74. sz.: enyCh. *eu*; 78. sz.: mot. *ende*, taig. *énde*; 57. sz.: enyK. *ēββu*; 59. sz.: enyCh. *ēηau*, B. *nēke*). Azt kell hát ebből következtetnünk, hogy a nyenyec *ä* hangok a szókezdő *n*- hatására keletkeztek? Nem hiszem, hogy ilyen értelmű választ kellene adnunk erre a kérdésre, mert ez az enyec *e* hangokat nem magyarázná meg. Véleményem szerint az enyec nyelv adhat útbaigazítást ebben a kérdésben. Mint láttuk, a nyenyec *nä*-szókezdetű szavakban, azok túlnyomó többségében (63, 65, 66, 67, 74. sz.)¹ a Ch. nyelvjárásban *e*-, a B.-ban *na*- szókezdet van. Ezzel szemben a *ηa*-típusú nyenyec szók enyec megfelelőinek többségében mindkét (B. és Ch.) nyelvjárásban *o*- (6, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 45.), ill. *a*- (9, 12, 21, 23, 39, 51, 52, 54. sz.), ill. Ch. *ηä*- ~ B. *ηo*- (43, 56. sz.) és *ü*- (48., 53. sz.) áll és csak két esetben van *e*- szókezdet (20., Ch.: 50. sz.). A váltakozó nyenyec *ηa*- ~ *nä*-típusú egyetlen példában pedig az enyechben (59. sz.) Ch. *ē*- ~ B. *nē*-megfelelést látunk. Mindezek azt mutatják, hogy *e* szók hangalakjában, az északi szamojéd nyelvek együttélése korában a vokalizmus terén nyelvjárási eltérések voltak, s ezeket a nyelvjárási eltéréseket őrzi a nyenyec és az enyec nyelv. Hogy ezek az őszszakiszamojéd nyelvjárási eltérések azon alapulnak-e, hogy a nyenyec *nä*-típusú szavak összamojéd előzményeinek vokalizmusa más volt, mint a nyenyec *ηa*-típusú szavak vokalizmusa azt feltehetjük, anélkül, hogy *e* magánhangzók minőségét meg próbálnók határozni. A jelek azonban inkább arra mutatnak, hogy a *nä*- típusú szavak (első szótagi vokalizmusának) palatális képzésmódja az őszszakiszamojéd-ban alakult ki. Ezzel kapcsolatosan állt azután elő az a helyzet, hogy ezekben a szavakban a nyenyecben ma *n*-, s az enyechben B. *n*-, Ch. *ø* képviselőt találunk, szemben a nyenyec *ηa*- típus enyec általános *ø* képviselőjével.²

Nyenyec másodlagos *n*- fordul elő *o* előtt egy esetben: nyeny. *no* 'Tür' (68. sz.), és *u* (*ü*) előtt egy esetben: nyeny. *nüdea*, *nüceä* 'klein' (81. sz.).

Az előbbi példában LEHTISALO adatai híjján is fel kell tennünk, hogy a nyeny. *o* palatális képzésű (*ö*), s hogy őszszakiszamojéd megfelelőjének magashangú változata lehetett, arra az enyec Ch. *nia* alak figyelmeztet. A nyeny. *nüdea* (81. sz.) szó eredetileg pedig valószínűleg ugyanúgy magashangú volt, mint ahogy a kam.-ban is az (emellett szól az enyec B. *judea* *j*- hangja is).

A másodlagos szókezdő nazálisok fejlődését tehát úgy képzelhetjük el, hogy az az energikus, erősen vágott szótaghangsúly okozta szókezdő aspirációból vagy hangszalagzárból jött létre, eredetileg valószínűleg olyan szavakban, melyek aszó

¹ Egy példában (70. sz.) a szó nincs kimutatva az enyechből, egy példában pedig (64. sz.) *ö*- jelentkezik.

² Ezekben az esetekben az enyechben csak *u*, *o* előtti helyzetben találunk *η*-szókezdőt.

belsejében is tartalmaztak nazálist. A folyamat eredményeképpen veláris magánhangzók előtt ma a nyenyecben η - ($\sim \emptyset$) jelentkezik, s ennek a nganaszanban η -, $\emptyset$ (szórványosan j -), az enyecben $\emptyset$ (szórványosan η -, egy-egy esetben $\acute{n}$ -, ill. j -), a szelkupban $\emptyset$ (a régi Kar. adatokban h -), szórványosan (a előtti helyzetben) w -, a szajáni szamojéd nyelvekben pedig $\emptyset$, ill. bizonyos esetekben n -, m -, h - felel meg.

A nyenyec magashangú elsőszoítagi magánhangzós szavaknak megfelelő példákban viszont a szókezdő aspirációt ma a nyenyecben minden esetben $\acute{n}$ -; a nganaszanban η - (63–69, 71. sz.), néha $\acute{n}$ - (76–77, 79. sz.) és egyszer j - (75. sz.); az enyecben Ch. $\emptyset$, B. n - (63, 65–69, 74. sz.), Ch. és B. $\emptyset$ (64, és a nyenyec i és e -nek megfelelő magánhangzók előtti helyzetben: 71, 75–77. sz.), Ch. $\emptyset$, B. j - (81. sz.) és (i előtt) $\acute{n}$ - (n -) (73. sz.); a szelkupban $\emptyset$ (62–70, 72–77, 80. sz.), egyszer n - (78. sz.); a kam.-ban $\emptyset$ (63, 65, 66, 68, 70, 74, 80), ill. n - (69, 78, 79), a koibálban $\emptyset$ (63, 65, 68, 77. sz.), ill. n - (78–80. sz.), a motoriban $\emptyset$ (63, 65, 77–79. sz.), a taigiban $\emptyset$ (65, 74, 77, 78. sz.), ill. $\acute{n}$ - (68. sz.), a karagaszban $\emptyset$ (65. sz.) képviseli (l. a 2. táblázatot).

nyenyec ηa - típus:

2. sz. táblázat.¹

nganaszan	enyec	szelkup	kam.	koib.	mot.	taigi	karag.
η - (29)	$\emptyset$ (30)	$\emptyset$ (24)	$\emptyset$ (17)	$\emptyset$ (11)	$\emptyset$ (11)	$\emptyset$ (18)	$\emptyset$ (7)
$\eta \sim \emptyset$ (5)	η - (4)	w - (4)	p' - (1)	n - (1)	m - (1)	m - (1)	
j - (3)	$\eta \sim \emptyset$ (1) B. n -, Ch. $\emptyset$ (1)	n - (1)	$^2\emptyset \sim \acute{j}$ - (2)		h - (1)	h - (1)	

nyenyec $\acute{n} \acute{a}$ -, $\acute{h} e$ - stb. típus:

nganaszan	enyec	szelkup	kam.	koib.	mot.	taigi	karag.
η - (8)	Ch. $\emptyset \sim B. n$ (7)	$\emptyset$ (16)	$\emptyset$ (7)	$\emptyset$ (4)	$\emptyset$ (4)	$\emptyset$ (5)	$\emptyset$ (1)
$\acute{n}$ - (3)	$^3\text{Ch.}, B. \emptyset$ (5)	n - (1)	n - (3)	n - (3)		$\acute{n}$ - (1)	
j - (1)	Ch. $\emptyset \sim B. j$ - (1) $^4\acute{n}$ - (1)						

nyenyec $\eta a \sim \acute{n} \acute{a}$ -, $\acute{h} e$ - stb. típus:

nganaszan	enyec	szelkup	kam.	koib.	mot.	taigi	karag.
η - (3)	$\emptyset$ (3)	$\emptyset$ (2)	$\emptyset$ (2)	—	n - (1)	$\emptyset$ (1)	$\emptyset$ (1)
$\acute{n}$ - (1)	Ch. $\emptyset$, B. n - (1)	$\acute{n}$ - (1)	$\acute{n}$ - (1)	—			
		w - (1)					

¹ A zárójelben levő számok az előfordulás gyakoriságát jelzik.

² i előtti helyzetben (2. és 49. sz. példa).

³ négy esetben a nyenyec i és e -nek megfelelő magánhangzó előtt.

⁴ i előtti helyzetben (73. sz.).

A szamojéd nyelvek — a nyenyec és az enyec kivételével — nem mutatják, hogy különbség lenne a képviselőben a szerint, hogy palatális vagy veláris magánhangzóval kezdődik-e a szó. Annyi azonban mindenesetre kitérni a képviselőtekből, hogy az erősen vágott szótaghangsúly, s ennek következtében az energikus expiráció már az összamojédban létrehozta a szókezdő aspirációt és a nazális (bizonyos esetekben p^c - w -, j -) szókezdést, mert különben a déli szamojéd nyelvekben nem magyarázhatnók meg a szórványos n -, $ñ$ -, m -, j -, h -, w -, p^c - szókezdeteket.¹ Ezek a szórványos mássalhangzós szókezdetek kormeghatározó értékűek, és azt vallják, hogy a szókezdő aspiráció → szókezdő mássalhangzó fejlődés már az összamojéd korban végbement. A szókezdet aspirálására való hajlam azonban a déli szamojéd nyelvek elődeiben gyengébb volt, lassan ki is veszett, mert hiszen a $\emptyset$ képviselőt ezekben a nyelvekben sokkal általánosabb, mint a mássalhangzós képviselőt. Érvényben maradt, sőt még jobban kifejlődött a magánhangzós szókezdet kiküszöbölésére irányuló tendencia az északiszamojéd nyelvekben, ill. ezek előzményeiben. Az északiszamojéd nyelvek alapnyelvében az ős-északiszamojédban egy bizonyos területen kifejlődött a palatális és veláris magánhangzók előtt a másodlagos szókezdők kétféle képviselője, mely a nyenyecben a mai napig megvan, az enyecben azonban legfeljebb a csökevényei mutathatók ki. A nganaszban ilyen különbségtevés nem látszik.

Ezt a jelenséget legszebben azok a nyenyec példák mutatják, amelyekben ugyanannak a szónak (esetleg bizonyos fokú alak- és jelentésdifferenciálódással) mélyhangú η - kezdetű és magashangú $ñ$ - kezdetű változata is van. A szamojéd nyelveknek ez a régi jellegzetessége ma már csak a legizoláltabban élő nyenyec nyelvben van meg még, mint jelenleg is tevékenyen ható tendencia, de a nyenyec perem-nyelvjárásokban kiveszett már, s ez lesz talán a még meglévő η - hangok sorsa is. Az $ñ$ - azonban meg fog maradni, mint ahogy minden nyenyec nyelvjárásban megvan, mert ezekben az $ñ$ - protetikusan volt nem világos a nyelvérzék számára, s a többi eredeti $*ñ$ - ($*n$ -) hangot tartalmazó szóval egy kategóriába esik.

Ami a tárgyalt szamojéd szavak finnugor megfelelőit illeti, már az eddigiekben is megállapítottuk, hogy az η - típus finnugor rokonai általában eredetileg magánhangzós szókezdetet mutatnak. Egyes finnugor nyelvi adatok mássalhangzóval kezdődnek ugyan, de ezek alkalmilag, a fonétikai helyzettől függően az egyes nyelvek különletében fejlődtek ki. Ilyen pl. a lapp v - (2, 5, 16, 22, 27, 54, 65, 72. sz.), melyet szó elején, leginkább uo előtt, az általánosan elfogadott vélemény szerint másodlagosnak tekintenek.² A lappban előforduló h - (7, 47. sz.) szintén másodlagos. Ez egyrészt a lp. h - nélküli adatokból, másrészt a többi másodlagos szókezdő lp. h - analógiájából következik.³

¹ A két példában előforduló kam. $\dot{z}$ -t (2. és 49. sz.) nem számítom ide, minthogy i -előtti helyzetben új fejlemény is lehet.

² L. PAASONEN, Beiträge 137; WIKLUND, UL. 232. Ilyenek még pl.: lpN. *vuola* 'Bier' ~ fi. *olut* (< litv. *alus*); lpN. *vuögga* 'Angel' ~ fi. *onki*; lpN. *vuosko* 'Barsch' ~ fi. *ahven*; lpN. *vuovdda* 'cavum' ~ fi. *uudus*; lpN. *voubärs* 'rangifer' ~ fi. *uve* stb., stb. Hasonló példákat l. még: WIKLUND, UL. 44, 66, 131, 208–9; 212, 232; T. I. ITKONEN: JSFOu. XXXII/3, 62, 64.

³ Pl. lpN. *vuokk* ~ V., F., O., U., H. *hökke* ~ fi. *onki*; lpN. *hækkad* 'plötzlich' ~ fi. *äkkiö* (WIKLUND, UL. 180); lpN. *husta* < fi. **uuste*, *uustän* 'uistin' (ÄRMÄ: Vir. 1921, 65). A másodlagos h - gyakori a jövevényszavakban is (l. QVIGSTAD: FUF. XXIX, 42–46, 50).

Kérdés azonban, hogy a többi finnugor nyelv magánhangzós szókezdetével szembenálló lp. *n*- a *námmát* 'szopni' szóban (~ fi. *imeä*) nem a szamojéd nyelvekből ismert erősen vágott szótaghangsúly egykor megvolt hatásának tulajdonítható-e, amelyet ilyenformán a lappban is kimutathatnánk?¹ Hogy ebben a kérdésben állást tudjunk foglalni, meg kell vizsgálnunk, találhatók-e még példák erre a jelenségre a lappban. A szófajító irodalom számontartja a következő, idevonható egyeztetéseket: [1] lpT. (GEN.) *nollane*- 'ilahtua' ~ fi. *ilo*, s ezt a ngan. *naltatem* 'sich freuen' szóval vetik össze (T. I. ITKONEN: JSFOu. XXXII/3, 27, 107); [2] lpN. *nida* 'contumacia, trods', L. *nidded* 'härnätä' ~ fi. *inttää* (i. m. 24, 107, 117); [3] lpN. *nirrvot* 'ringi, os foede distorquere', L. *nirevu*- 'grinsen', I. *nirvid* 'irvistää' ~ fi. *irvi*, *irvistää* (i. m. 25, 107, 124). Itt említhetjük meg továbbá azokat az eseteket is, melyekben a lp. *n*- hang fi. *i*-vel áll szemben: [4] lpN. *njuottat*, *njuodam* 'allinere, oblinere' ~ fi. *juutua* (T. I. ITKONEN: MSFOu. LVIII, 54); [5] lpN. *njukča*, *njujča*, L. *nukča*- 'cygnus, olor' ~ fi. *joutsen*, *jouhten*, *joeksen* ~ ? mdE. *lokšij*, *lokštim*, M. *lokšti* ~ mari KB. *jü'kxšə* ~ kmi *juš* ~ udm. *juš* ~ msi (PALL.) *joschwoi* 'Schwan' (T. I. ITKONEN: MSFOu. LVIII, 38, 54; TOIVONEN, Affr. 170, 234, 247; WIKLUND, UL. 275; PAASONEN, Beiträge 181; SETÄLÄ, Verw. 48).

Ha végigtekintünk ezeken a példákon, azt látjuk, hogy a lp. *n*-, *n*- ~ finn *i*- vagy *j*- szókezdettel áll szemben. Az első példa ngan. adatát az összeállítás bizonytalansága miatt csak annyiban vehetjük tekintetbe, hogy az *n*- esetleg másodlagos szókezdő mássalhangzó is lehet. Az utolsó példa határozottan fgr. *j-re mutat. Arról lehet tehát itt szó, hogy e szavak eredetileg *j*-vel kezdődtek s a lp. *n*- ennek a képviselőjét mutatná. Ezek a még közfinn *j- hangok a finnben *i* előtti helyzetben — talán a *jo*- ~ *e*- változással, ill. váltakozással (l. SETÄLÄ, ÄH. 437 kk.) összefüggésben — esetleg lekophattak. A lp. *námmát* szó *n*-jét is ilyesféleképp foghatjuk fel.

A finnben jelentkező *h*- (5. sz.) ugyancsak másodlagos, a finn nyelv külön életében keletkezett.²

A manysi *j*- (2, 40, 248. sz.) és *v*- (11. sz.) ugyancsak kifejlődhet szó elején palatális, illetőleg veláris magánhangzók előtt, miképp a chantiban is (chti *i*-: 248. sz.; *y*-: 18, 41, 54. sz.).³

¹ Helytelen HALÁSZ álláspontja, aki ezt az etimológiát úgy magyarázza, hogy a nyenyec *η*- < *n-ből keletkezett (NyK. XXIV, 450).

² L. PAASONEN, Beiträge 107; SETÄLÄ: FUF. XII, 169. SETÄLÄ a fi. *haven* 'Bart' analógiás hatásával magyarázza a *hapsi h*-ját. A fi. *hiha*, *hija*, *hiä* (~ észt *iha*, md. *oža*) 'Ármele' (WIKLUND, UL. 116; PAASONEN, S-Laute 70; FUF. VI, 120; ÁIMÄ: MSFOu. XLV, 145; RAVILA: FUF. XX, 107; HAKULINEN, SKRK. I, 51) és *hoahka*, *ahka* (~ észt *ahka*, karj. *hoahka*) 'Eiderente' (KALIMA: MSFOu. XLIV, 88–9; HAKULINEN, SKRK. I, 51) szavakban azonban ugyancsak másodlagos, különnyelvi *h*-hangot találunk.

³ Vö. msiAK. *elt*, P. *jel't*, ÉV., DV. *ül't*, AL. *üt*, FL. *eli't* 'vorne, früher' ~ chti *jet*, *et*, *il'* stb.; m. *elö*; kmi *ül'n*; fi. *ete*- (KANNISTO, Wog. Vok. 41–42); msiTJ., TCs. *is*, AK. *es*, KK. *és*, P. *jes*. ÉV. *ž's*, DV. *jes*, AL. *ž's* 'Vernunft' < tör., vö. kaz., bar., tob. *is* id. (i. m. 44, és FUF. XVII, 68); msiTJ. *iläx*, AK. *elx*, KK. *elx*, P. *jelx*, ÉV. *jelx*, *ilx* 'Sieb' < tör., vö. kaz., tob., bar. *iläk* id. (Wog. Vok. 47); msiFK. *ž'ska*, P. *beška*, ÉV., DV. *beška*, AL. *oška*, FL. *uška* 'Ochs' < kmi *oška* (WogVok. 67); msiTJ. *olä*, AK. *olä*, KK. *bolä*, FK. *ž'ila*, P. *buä*, ÉV. *ülä*, DV. *ülä*, AL. *ülä*, FL. *üla*, Szo. *bulä* 'Zaunholz' ~ fi. *ulku*, lp. *olk*, md. *olga* (i. m. 119); msiTJ., TCs. *önš*-, AK. *önš*-, KK. *bons*-, FK. *ž'yns*-, P. *puñs*-, ÉV., AL., KL. *unš*-, FL., Szo. *yns*- 'übersetzen, -fahren' ~ chti *untš*-, kmi *vužžni*, mri *wonžem*, lp. *vänce*-, észt *vahtsima* (i. m. 119); msiTJ. *oräx*, AK. *ör'lx*, KK. *borlx*, FK. *ž'urx*, P. *burx*, ÉV., DV., AL. *urx* 'Siehel' < tör., vö. tob., kaz.,

A komi *vom* szó (63. sz.) *v*-je az udmurt megfelelő tanúsága szerint nem eredeti * β - folytatója (l. UOTILA, Kons. Perm. 57, 63 kk), mikép a kmi *jem* (79. sz.) szókezdő mássalhangzója is azon esetek közé tartozik, ahol a *j*- inetimológikus (l. i. m. 75 kk).

A mari β - az 57. sz. példában a többi rokonnyelvi adat alapján szintén a mari nyelv külön életében, *u* előtti helyzetben keletkezettnek ítéltető.¹

Ezek az etimológiák tehát nem kényszerítenek arra a feltevésre, hogy az ősszamojéd szókezdő aspirációt és fejleményeit az uráli vagy a finnugor korig visszavezessük, hanem mindössze arról győznek meg, hogy az ősszamojéd-ban az uráli alapnyelv magánhangzóval kezdődő szavai, a szétválás óta az ősszamojéd nyelvben felbukkant újabb eredetű magánhangzóval kezdődő szavakkal együtt részesei lettek a szókezdő aspiráció kifejlődési folyamatának.

Vannak azonban olyan jelek is, amelyeknek a vallomása szerint ebben a folyamatban olyan szók is részt vettek, melyeknek finnugor alapnyelvi alakjukra szókezdő *j-, ill. * β - hangot szoktak feltenni. Fgr. *j- kezdetű szók a 49, 61 (és 48?) sz. etimológiák, fgr. * β - kezdetűek a 12, 14 (?) és 73. sz. etimológiák. A fgr. és uráli *j-nek a szamojéd megfelelői, mint tudjuk: nyeny. *j*-; ngan. *j*-; eny. *j*- (*d*-); szelk. *t*- (*č*-); *k*-; kam. *t*- (*d*-), koib., mot., taig. *dž*- szokott lenni. Ezzel szemben a 49. sz. etimológiában: nyeny. η -, ngan. *j*-, enyec $\emptyset$, szelk. $\emptyset$, kam. $\emptyset \sim i$ -, koib. $\emptyset$, mot., taig. *m*- képviselőt, a 61. sz. etimológiában nyeny. η - $\sim n$ -; szelk. $\emptyset$ képviselőt találunk a fgr. *j-re valló adatokkal szemben (fi. *jousi*, *jälsi*). PAASONEN még idevonja a nyeny. *ņesu* 'Glied' és *ņaewaei* 'Gehirn' szó családját is. Az előbbit a fi. *jäsen*, m. *iz*, udm. *joz*, mri *izžen*, md. *ježne* 'articulus, artus' szavakkal egyezteteti. Ez a finnugor szócsalád azonban — mint UOTILA rámutat (Kons. Perm. 331) — nem vethető össze a szamojéd szavakkal, s az *iz* szó is kirekesztendő a finnugor szavak közül. A nyeny. *ņaewaei* $\sim$ *ņemaei* 'Gehirn' szót pedig PAASONEN a következőkkel egyezteteti: enyCh. *ae*, B. *ebē*; ngan. *dia*; szelkN. *kūu*, *kūu*, K. *kūu*, Cs., FO. *kūuη*; kam. *huju* id. $\sim$ lpN. *vuoiņamaš*; fi. *aivo* 'Gehirn'; ?mdM. *uj* 'Mark' (Beitr. 31, 282). A nyenyec szó azonban a *ņaewa* 'Kopf' (55. sz.) származéka, s nem tartozik össze a PAASONEN (és SETÄLÄ)

bask.. *kirg.*, bar., kom., dzs., oszm., kar. *orak* (i. m. 124); msiTJ. *ōsà-kāā*, AK. *ōsəηχəl*, KK. *βōsəηkəl*, FK. *βusəηkəl* 'langsam' < tör., vö. tob. *uzak* (FUF. XVII, 69) stb. A manyisi szekundér β -re vö. még TOIVONEN: FUF. XXIX, 160.

A chantiból nem tudok biztos példát idézni másodlagos *j*- kifejlődésére, s ezért a 48. sz. példa manyisi és chanti szókezdő *j*-jét eredetinek is tekinthetjük. E szónak a szamojéd-dal UOTILA összefüggése egyébként sem teljesen tisztázott. [Másodlagos *j*- lehet a chantiban UOTILA szerint a következő szóban: *jilem*: *j-tut* 'Nordlicht (Himmelslicht)', vö. *itam*: *num-ī*, *iləm*: *num-ī*. 'Himmel, Himmelsgott' $\sim$ msi. *eləm*, *iləm*, *jeləm* 'Wetter'; kmiI. *jen* 'Gott'; udm. *in* 'Himmel'; fi. *ilma*: lpN. *albme* (UOTILA, Kons. Perm. 75).] A másodlagos szókezdő *u*- hang is igen ritka a chanti nyelvben. Ez a hang általában inkább eltűnik a szó elejéről, mintsem hogy kifejlődné. Olykor-olykor azonban mégis előfordul, hogy inetimológikus *u*- keletkezik az eredetileg magánhangzóval kezdődő szó elején a Kaz., O. (és 18. sz. példánk tanúsága szerint a DN.) nyelvjárásban. DN. *ōpām*, Trj. *ūām*, V., Vj. *ūlām*, Ni. *ūtām* $\sim$ Kaz. *uām*, O. *uām* 'Traum'; DN. *o'tmēs*, Trj. *u'āmē*, V., Vj. *u'lmē*, Ni. *utmi* $\sim$ Kaz. *u'āmē*, O. *u'lmē* 'träumen' (KARL., OL. 100).

¹ A mariban másodlagos β - csak néhány példában jelentkezik. Pl. *woizam* < or. ОЗИМЪ (LEWY, Tschsch. Gramm. 16); H. *βurās*, KB. *urās* 'Stahl' < esuv. *χorzō*, *χurās* (RÄSÄNEN, Tschuw. Lw. [MSFOU. XLVIII] 124). RÄSÄNEN előtt nem világos, hogy a szókezdő β - mari vagy esuvás fejlődés eredménye-e (i. m. 23), de a példák az első lehetőséget teszik valószínűvé. Vö. még *urym* $\sim$ *burgem* (i. h.); K. *βu tšem*, H. *βā tšas* $\sim$ mDE. *utšo*, fi. *odottaa* 'warten' $\sim$ szelkN. *ācap*, K., NP. *ācau* stb. 'wachen' (PAASONEN, Beiträge 114). L. még N. SEBESTYÉN IRÉN: NyK. XLIX, 65.

által említett megfelelőekkel. Így végeredményben két biztos és egy bizonytalan etimológiánk van a fgr. *j-nek a szokásostól eltérő megfelelésére a szamojéd nyelvekben, s ezt PAASONEN úgy magyarázza, hogy az uráli alapnyelvre fgr. *ŋ-et következtet ki (Beiträge 270—274). — Ezenkívül idéz még néhány fgr. megfelelő nélküli szamojéd példát, amelyekben *j-t kellene feltennünk, de a szelkupban $\emptyset$ szókezdetet találunk: 1. nyeny. *jiera*, *iera*; eny. *ujora*; ngan. *ŋeru* 'Eule' (l. 17. sz.); 2. nyeny. *jur* 'Fett, Butter'; ngan. *jir*; szelk. *ür*, *ör* ~ lpN. *noreve* id.; 3. nyeny. *jiry* 'Mond', enyB. *jirie*, Ch. *id̄io*; szelk. *äre*, *ire* stb.; 4. nyeny. *jind̄i-leadm*, *jinzi-leadm* 'horchen'; ngan. *jilsi-tindim*; enyB. *juze-redo*, B. *ude-diro*; szelk. *üna-lžak* stb.; 5. nyeny. *ju* 'Stromwehre'; szelk. *ün*, *ön* 'Damm im Flusse' (i. m. 270—71). Ezek a szavak a szelkupban ugyanazt a $\emptyset$ képviselőt mutatják, mint a fenti 49. és 61. sz. etimológiákban. PAASONEN azonban bizonytalanodik abban, hogy milyen szókezdő mássalhangzót tegyen fel ebben az öt szamojéd szóban. Hajlamos arra, hogy a szelkupban *j-> $\emptyset$ változást tegyen fel, de a *jur* 'Fett' szónak — szerintünk kétes — lapp *noreve* megfelelője véleménye szerint inkább *ŋ-re (vagy *n-re) utalna (i. m. 274—5). Ezek közül a szamojéd szavak közül az első (*jiera*) minden bizonnyal eredetileg nem *j- kezdetű volt, s CASTRÉN *j*- jelét LEHTISALO adatai nem igazolják (l. 17. sz.). Ami a többi szót illeti, azt hiszem, az a legvalószínűbb, ha PAASONENNEL megmaradunk annál, hogy a fgr. *j képviselő a szelkupban bizonyos esetekben $\emptyset$ is lehet. Ilyen körülmények között a fi. *jälsi* és *jousi* szók és fgr.-szam. megfelelőik alapján indokolatlan a fgr. *ŋ-rekonstruálása. Hogyan magyarázható akkor, hogy a fgr. *j- képviselővel szemben a szamojédban olyan formákat találunk, melyeknek másodlagos szókezdő mássalhangzója eredeti magánhangzós szókezdetre utal. Arra gondolhatnánk, hogy az uráli *j- ebben a két példában az ósszamojéd alapnyelv korára, valamilyen előttünk ismeretlen okból lekopott, s az idetartozó két (ill. a 48. sz. példa idesorolásával: három) szó beilleszkedett az eredetileg is magánhangzóval kezdődő szók megfelelési sorába. Vagy talán éppen fordítva, az eredetileg magánhangzóval kezdődő két szó a finnugor alapnyelvben másodlagos *j- szókezdő spiránsra tett szert?

A 12, 14 (?) és 73. sz. etimológiákban fgr. *β- szókezdetű szavakat találunk. Hogy a finnugor nyelvekben ezekben az esetekben a szókezdő *β*-, *u*-, *v*- hang nem másodlagos, hanem eredeti fgr. *β-re megy vissza, az udmurt adatok bizonyítják. A problémát véglegesen nem tudjuk megoldani, minthogy a *β- képviselői a szamojéd nyelvekben a következők lehetnek: nyeny. *j* ~ *β*-; eny. *b*-; ngan. *b*-; szelk. *k*-, $\emptyset$; kam. *b*- (*β*-), *m*-; koib. *b*-, *m*-; mot., taig., kar. *b*- (l. DONNER, Anl. Lab. 124—139).

$\emptyset$ képviselő a szelkupban két uráli etimológiában (DONNER i. m. 17. és 19. sz., 134—136. l.) és öt szamojéd etimológiában (i. m. 51—53. l.) mutatkozik. Ezekben az esetekben a többi szamojéd nyelv a *β- rendes megfelelést mutatja. Ha tehát a tőlünk idézett 12, 14 és 73. sz. etimológiákban a finnugor és a szamojéd tagok összefüggését elfogadjuk, akkor a finnugor és a szelkup adatok alapján *β-t, a többi szamojéd (északiszamojéd)¹ adat alapján pedig * $\emptyset$ szókezdetet következtethetünk ki az uráli alapnyelvre. Ezért kénytelenek vagyunk feltenni, hogy ezekben az etimológiákban a $\emptyset$ szókezdet a DONNER idézte szelkup példákkal ellentétben, nem a szelkupban, hanem jóval előbb, az ósszamojédban alakult ki. Mikép a *j-re utaló két-három példa esetében,

¹ Ezekben a példákban a szajáni szamojéd nyelveknek nincsenek megfelelőik.

itt is gondolhatnánk még arra is, hogy 12, 14 és 73. sz. példáink az uráli alapnyelvben magánhangzóval kezdődtek, s a szókezdő * β - csak a finnugor alapnyelvben fejlődött ki:

*

A fent kifejtettek értelmében tehát megdől HALÁSNAK az az állítása, hogy az uráli alapnyelvben létezett egy szókezdő * η - hang (NyK. XXIV, 449), s hogy ez a finnugor nyelvekben $\emptyset$, a szamojéd nyelvekben η -, $\acute{n}$ -, k -, j -, v - stb. képviseletekben folytatódott (i. m. 443, 452). Helytelennek minősülnek továbbá HALÁSNAK az uráli alapnyelvben magánhangzóval kezdődő szavakra tett megállapításai is (i. m. 468—469). Ezzel szemben — azt hiszem — sikerült megindokolni az uráli magánhangzós (egy-két esetben * j -, * β -) kezdetű szavak szamojéd megfelelőiseiben a szókezdő η - és $\acute{n}$ - hangok kifejlődésének körülményeit és okát, s azt, hogy ezeknek a másodlagos szókezdő hangoknak a kialakulása már az ősszamojédban megindult, s az ős-északi-szamojédban érte el intenzitása csúcspontját.

HAJDÚ PÉTER

1953. január.